

Міністерство освіти і науки України

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет природничих наук

Кафедра географії та природознавства

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

на тему:

ГЕОГРАФІЧНІ ОЛІМПІАДИ ТА КОНКУРСИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ІНТЕРЕСУ УЧНІВ ДО НАУКИ

Виконала: студентка IV курсу, групи СОГ-41

Спеціальності 014 Середня освіта

Спеціалізації 014.07 Середня освіта (Географія)

Нестерук Тетяни Володимирівни

Науковий керівник:

к. геогр. н. , доцент Закутинська І.І.

Рецензент:

д. пед. н., проф. Цюняк О.П.

Івано-Франківськ – 2025 р.

АНОТАЦІЯ

Нестерук Тетяна Володимирівна. Географічні олімпіади та конкурси як засіб розвитку інтересу учнів до науки. Кваліфікаційна робота на здобуття ОР «Бакалавр» зі спеціальності 014 Середня освіта, спеціалізація Середня освіта (Географія), ОП «Середня освіта (географія)». Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, 2025.

У дипломній роботі розглядаються теоретичні засади формування пізнавальної активності учнів у процесі вивчення географії. Досліджено пізнавальну активність як чинник ефективного навчання. Охарактеризовано методи активізації інтересу школярів до географії.

Досліджено теоретичні аспекти та досвід проведення олімпіад та конкурсів з географії. Проведено аналіз розвитку та значення шкільних географічних олімпіад. Досліджено особливості організації олімпіад в Івано-Франківській області. Охарактеризовано методичні рекомендації щодо підготовки учнів до географічних конкурсів та олімпіад.

Визначено вплив географічних олімпіад та конкурсів на зацікавленість учнів наукою. Досліджено рівні зацікавленості учнів у науковій діяльності. Впроваджено програму залучення учнів до географічних змагань. Проведено аналіз результатів впливу програми на рівень інтересу учнів до науки

Ключові слова: географія, шкільні олімпіади, шкільні конкурси, пізнавальна активність, методи активізації, дослідження.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ.....	6
1.1. Пізнавальна активність як чинник ефективного навчання.....	6
1.2. Вікові та психологічні особливості учнів старших класів.....	12
1.3. Методи активізації інтересу школярів до географії.....	15
РОЗДІЛ 2. ОЛІМПІАДИ ТА КОНКУРСИ З ГЕОГРАФІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ.....	20
2.1. Еволюція та значення шкільних географічних олімпіад.....	20
2.2. Особливості організації олімпіад в Івано-Франківській області.....	23
2.3. Методичні рекомендації щодо підготовки учнів до географічних конкурсів та олімпіад.....	29
РОЗДІЛ 3. ВПЛИВ ГЕОГРАФІЧНИХ ОЛІМПІАД ТА КОНКУРСІВ НА ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ УЧНІВ НАУКОЮ.....	38
3.1. Олімпіади як стимул до поглибленого вивчення географії.....	38
3.2. Дослідження рівня зацікавленості учнів у науковій діяльності.....	43
3.3. Впровадження програми залучення учнів до географічних змагань.....	51
3.4. Аналіз результатів впливу програми на рівень інтересу учнів до науки.....	57
ВИСНОВКИ.....	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	63
ДОДАТКИ.....	71

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Нині, шкільна олімпіада є найдієвішим інструментом оцінки рівня розвитку мислення учнів, а також вкрай важливим складником позакласної роботи вчителя та дитини, що, своєю чергою, розкриває учнівські таланти, стимулює інтелектуальний потенціал та пробуджує зацікавленість до предмету. Учнівська олімпіада, як форма навчання для юних географів – це блискуча можливість поглибити знання, розширити географічний світогляд, опанувати навички розв’язання нестандартних завдань, що розвивають логічне мислення, кмітливість, здатність до аналізу. У свою чергу, педагог зобов'язаний володіти методичними тонкощами підготовки учнів до Всеукраїнських олімпіад, адже від цього залежатиме успіх його вихованців.

Саме тому олімпіада - це значний чинник професійного вдосконалення вчителя. Сучасні педагоги впроваджують у практику з учнями передові освітні технології, а ще, що також важливо, застосовують різні форми роботи, сприяючи формуванню нових знань та навичок у різних напрямках людської діяльності. Практика організації та проведення шкільних олімпіад з географії загалом підтверджує їх підготовку на належному рівні. Проте, слід визнати, деякі методичні аспекти, пов'язані з відбором та формулюванням олімпіадних завдань, а також з підготовкою школярів до предметних олімпіад, досліджені не в повному обсязі і потребують подальшого вивчення та аналізу.

Аналіз навчальної програми з географії для загально-освітніх шкіл засвідчує, що реалізація чинної програми потребує від вчителя організації пізнавальної діяльності учнів на уроці. Згідно з програмою, школа має акцентувати увагу на експериментах та практичних роботах, самостійній роботі з навчальною та загально-науковою літературою, вирішенні вправ та задач, використанні комп'ютерних технологій. Вчителі фактично втрачають позицію головного джерела інформації, але їх роль у мобілізації самостійної пізнавальної діяльності учнів зростає.

Аналіз практики викладання географії педагогами засвідчує: методичні інструменти, які використовуються в середній школі, застосовуються непостійно та хаотично, ігноруючи вікові відмінності дітей. Справа не тільки в недостатній увазі на уроках, а й у дефіциті методичної компетентності вчителів для їх ефективного впровадження. Дослідження різних поглядів на питання активізації пізнавальної діяльності учнів демонструє, що на сьогоднішній день питання досліджені не повністю, і відсутнє цілісне дослідження, присвячене активізації пізнавальної діяльності школярів на уроках географії. Це значно знижує ефективність навчально-виховного процесу з даного питання. Важливість проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів, її теоретична і практична значущість зумовили необхідність спеціального дослідження та вибір теми магістерської роботи «Географічні олімпіади та конкурси як засіб розвитку інтересу учнів до науки».

Об'єкт дослідження – розвиток інтересів до науки.

Предмет дослідження – географічні олімпіади та конкурси як метод розвитку інтересу учнів до науки.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально дослідити географічні олімпіади та конкурси як ефективні форми і види роботи на уроках географії, що спрямовані на підвищення пізнавального інтересу до науки.

Завдання дослідження:

- Дослідити пізнавальну активність як чинник ефективного навчання.
- Охарактеризувати вікові та психологічні особливості учнів старших класів.
- Дослідити методи активізації інтересу школярів до географії.
- Охарактеризувати еволюцію та значення шкільних географічних олімпіад.
- Проаналізувати особливості організації олімпіад в Івано-Франківській області.
- Здійснити аналіз методичних рекомендацій щодо підготовки учнів до географічних конкурсів та олімпіад.
- Здійснити дослідження рівня зацікавленості учнів у науковій діяльності.

- Розробити заходи впровадження програми залучення учнів до географічних змагань.
- Провести аналіз результатів впливу програми на рівень інтересу учнів до науки.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: емпіричні - вивчення та аналіз досвіду роботи вчителів з методики навчання з географії; бесіди, анкетування та опитування учнів та вчителів; вивчення шкільної документації; методична підготовка вчителів щодо стану та організації роботи в сучасній школі; педагогічні спостереження для вивчення рівня педагогічної спостережливості; педагогічний експеримент для виявлення недоліків у проведенні заходів з географії

Теоретичне значення дослідження. Досліджено процес пізнавальної активності учнів на уроках географії. Виявлено позитивний вплив різноманітних форм та видів навчальної роботи, таких як географічні олімпіади, тижні географії, екскурсії, гуртки та спеціальні уроки, на розвиток інтересу учнів до науки. Вдосконалено методичну підготовку для ефективно організації пізнавальної роботи на уроках шляхом розробки та впровадження відповідного навчального курсу.

Практичне значення дослідження полягає у створенні, апробації та застосуванні в шкільному освітньому процесі науково-методичних порад щодо форм та типів роботи з географії, що націлені на збільшення зацікавленості учнів у предметі. Результати дослідження можуть бути безпосередньо застосовані шкільними вчителями, організаторами позакласних заходів, методистами, котрі розробляють факультативні навчальні програми з географії, а також викладачами вишів під час викладання курсів методики викладання географічних дисциплін.

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури. Обсяг роботи 76 сторінок, з них 60 сторінок основного тексту. Список використаної літератури містить 64 позиції.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ

1.1. Пізнавальна активність як чинник ефективного навчання

У «Державній концепції розвитку освіти України» у XXI столітті визначено мету освітньої системи: вона має сформувати високоосвічених та культурно розвинених особистостей, кваліфікованих спеціалістів, котрі здатні до творчої роботи, а також до гнучкості у засвоєнні та використанні передових наукомістких і інформаційних технологій [48].

Історія становлення загально-освітньої школи в нашій країні та за її межами демонструє, що вказані труднощі постійно приваблювали зацікавлені погляди передових психологів, педагогів, методистів та вчителів, як-от: Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, Дж. Ж.-Ж. Руссо, А. Ф. Дістервег, К. Д. Ушинський, В. О. Сухомлинський, Б. В. Всесвятський та інші.

Психологічні підвалини активації пізнавальної діяльності досліджували у своїх дослідженнях К. О. Альбуханова-Славська, А. І. Гебос, Г. С. Костюк, В. А. Крутецький, Н. О. Менчинська, А. В. Фурман, І. С. Якиманська та інші. У царині педагогіки помітний внесок у вирішення цього питання належить Ю. К. Бабанському, Б. І. Коротяєву, О. П. Кондратюку (активізація навчання шляхом вдосконалення навчальних методів). Аби глибше усвідомити концепцію «мобілізації пізнавальної активності школярів», проаналізуємо сенс термінів «активність», «діяльність», «пізнання», «пізнавальна активність» та «мобілізація», роз'яснюючи їх послідовно [64, с. 77].

Активність, як унікальна риса людської особистості, виражається в енергійній та інтенсивній діяльності в різноманітних сферах, включаючи працю, навчання, творчість, розваги та інші. На думку О. В. Глузмана, активність індивіда виявляється в інтелектуальних операціях та процесах, що формують психічну діяльність [30, с. 51].

Діяльність особистості виявляється у творчості, самовільній праці та спілкуванні. П. О. Зелений трактує активність учнів як «запобіжник» та один із найзначущих наслідків процесу навчання. Активність як «запобіжник» – це прояв усіх сторін особи здобувача освіти, його зацікавлення новим, бажання досягати, насолоди від навчання, підходу до розв'язання пізнавальних колізій, навчальних та життєвих проблем і труднощів тощо [41, с. 42].

Г. В. Касянова зазначає, що внутрішня (розумова) і зовнішня (рухова) активність розрізняються. Автор підкреслює, що в процесі навчання задіяні обидва види активності [45, с. 56].

Отже, «діяльність загально сприймається як процес організму, спрямований на задоволення потреби». В. М. Поліщук удосконалює це визначення, вказуючи, що діяльність – це «...система активних взаємодій між середовищем та особистістю, які опосередковані та узгоджуються душею. На рівні індивідуальності саме діяльність фактично об'єднує суб'єкта та об'єкта» [58, с. 91]. Ми підтримуємо позицію Н. Б. Грицай, яка доводить, що термін «активність» є всеосяжнішим, ніж поняття «діяльність», оскільки активність виявляється у процесах пізнання, взаємодії та, головне, протягом усього життя [35, с. 108].

Подібної думки дотримується В. М. Войтенко: «на етапі аналізу особистості як учасника конкретної соціальної діяльності, а не людини в цілому, поняття «активність» втрачає тотожність з поняттям «діяльність», стаючи самостійною категорією, що відображає як кількісні, так і якісні характеристики активності особистості» [24, с. 207].

Іншими словами, когнітивні процеси визначають як процеси міркування. Є. М. Бартош, зазначає, що когнітивні процеси – це віддзеркалення реальності, проте вони не є ані дзеркальним, ані пасивним відтворенням, а тісно пов'язані з цілями людської діяльності [59, с. 87].

Т. В. Светлова наголошує, що ефективно оволодіння знаннями школярами стає неможливим без цілеспрямованої й активної пізнавальної, практичної та ціннісно-спрямованої активності [62, с. 34]. З огляду на це, погоджуємося з Т. М.

Бойко, котрий переконаний, що «засвоєння знань – це не тільки механічне запам'ятовування наслідків пізнавальної та практичної діяльності людини в готовому форматі» [14].

На нашу думку, вдалим є визначення С. Генкал, відповідно до котрого пізнавальна активність розглядається як «стан активності учня, котрий характеризується прагненням до пізнання, розумовою напругою та вольовими зусиллями в процесі засвоєння знань» [27, с. 67]. З точки зору М. В. Левківський та його школи, будь-яка діяльність, що передбачає пізнавальну активність, містить такі складові: потреба → мотивація → мета → завдання → засіб → дія → процес → результат [50, с. 14].

Усі ці складові взаємопов'язані та взаємозалежні. Їх можна тільки умовно розділити, щоб глибше осягнути сутність явища; на думку А. Д. Балацинової, «...пізнавальна діяльність розглядається як складна система, «структурним елементом» якої є пізнавальна поведінка» [5, с. 255].

О. М. Топузов зауважує, що основною рисою процесу засвоєння пізнавальних дій є те, що такі дії завжди є активними. Це пов'язано з тим, що знання можуть бути засвоєні лише тоді, коли вони освоюються, тобто коли учень виконує пізнавальну дію [21, с. 103].

Пізнавальна поведінка школярів, що вивчають географію, ретельніше аналізується у подальших розділах. Проте пізнавальну діяльність не слід прирівнювати до розумової праці. В. І. Кизенко зазначає, що «у пізнавальній діяльності задіяні не лише інтелектуальні процеси, але й увага, пам'ять, воля та інше» [46, с. 76].

Наприклад, О. М. Жемеров визначає пізнавальну активність як вираження вольових, емоційних та інтелектуальних характеристик особистості в процесі навчання [38, с. 123]. Науковець Левківський М. В. пропонує таке тлумачення пізнавальної активності: «Пізнавальна активність – це комплексна системна властивість суб'єкта, що поєднує в собі значущі якісні риси типової пізнавальної діяльності: пізнавальну незалежність, суб'єктність, цілісність та гнучкість знань, умінь і навичок у контексті здійснення цієї діяльності» [50, с. 15].

На переконання Я. О. Вальдімат, пізнавальна діяльність напряму залежить від обсягу і різноманітності здобутих знань учнями. Але, обсяг знань - це лише один із складників, що впливає на прагнення до пізнання. Потрібно стимулювати сприйняття навчання як захопливої діяльності, що відповідає потребам дитини у пізнанні [16].

Вальдімат Я. О. вбачає в пізнавальній активності спрямованість на відкриття нового, зацікавленість і сильні емоції у процесі навчання. М. С. Головань вважає показниками пізнавальної активності бажання вчитися, розумове напруження і зусилля, які виникають спонтанно [31, с. 224]. Л. В. Базюк наголошує на важливості володіння способами пізнавальної діяльності, здатності самостійно міркувати, вміння виокремлювати найважливіше, прагнення до аналізу, узагальнень, планування, поглиблення знань [4, с. 31].

О. Васько виокремлює трохи інші компоненти: мотиваційний, змістово-процесуальний, емоційно-вольовий і контрольний елементи [18, с. 157]. На наш погляд, найбільш вдалий опис складових пізнавальної активності міститься у дослідженні Грицай Н. Б. [35, с. 109]. Авторка вказує: «Пізнавальна активність є комплексним і інтегрованим елементом особистості та має структуру, яка містить три компоненти: мотиваційний, змістово-дійовий та емоційно-вольовий» [35, с. 110].

Зважаючи на дослідження сьогодення щодо пізнавальної діяльності школярів, складові кожного з її елементів показано за допомогою схеми, котру подано в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Структура пізнавальної активності

Пізнавальна активність		
Мотиваційний компонент	Змістово-операційний компонент	Емоційно-вольовий компонент
Пізнавальні спонуки, пізнавальна необхідність, зацікавленість у пізнанні,	Опанування системи знань, навичок та способів навчання, здатність до самостійної розумової роботи, розумові операції; вміння визначати поняття, виділяти ключове,	Старанність, глибина мислення, дисциплінованість, завзяття у переборюванні викликів, віра у себе, безбоязність помилок, цілеспрямованість, жага до

ініціатива, налаштованість на навчальний процес, ставлення до навчання, пізнавальна Надситуативність (розв'язання додаткових завдань на власну ініціативу, використання додаткових матеріалів).	аналізувати матеріал; сформованість операцій порівняння, узагальнення, абстрагування; вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, вміння систематизувати матеріал, здійснювати міжпредметні та внутрішньо-предметні зв'язки.	саморозвитку, здатність до інтелектуального самоаналізу, критичне ставлення до себе, вміння відстоювати свої погляди, ініціативність як риса характеру – схильність особистості проявляти пізнавальну та інтелектуальну активність.
---	--	---

Перший рівень - репродуктивна діяльність - визначається бажанням школяра усвідомити, запам'ятати та відтворити інформацію, здобути навички застосування знань за певним шаблоном.

На другому рівні – інтерпретаційній активності – акцентується увага на прагненні учня вивчати взаємозв'язки між різними подіями та процесами, демонструючи стійкість у докладанні зусиль, доводячи розпочату роботу до кінця та самостійно шукаючи способи розв'язання поставлених завдань.

Третій рівень, творча активність, характеризується високим рівнем мотивації, наполегливістю у досягненні поставлених цілей, а також постійною зацікавленістю у навчанні, що охоплює не лише розуміння сутності досліджуваного явища, але й пошук нових шляхів його дослідження, здатність застосовувати знання та методи у нових умовах [19, с. 7].

Пізнавальна активність, на думку Н. І. Гущина, не зводиться лише до пізнавальної діяльності. Вона являє собою психічний стан суб'єкта пізнання, а тому повинна трактуватися як особистісне утворення, що виявляє ставлення до цього пізнавального процесу. Пізнавальна активність, як особистісна риса, формується та виникає в процесі діяльності [36, с. 65].

Стосовно активізації освітнього процесу, С. О. Алексієнко наголошує на взаємодії вчителя та учня, заохочуючи останнього долати інертність і пасивні, стереотипні підходи до викладання та навчання, а також навчатися жваво та цілеспрямовано [2, с. 3].

Наголошується значущість педагогічних стратегій та підходів в процесі активізації навчальної діяльності. Згідно з поглядами В. Ю. Биков, активізація виступає як ключовою метою і досягненням навчання, так і інструментом та фундаментом для здобуття освіти, формування розвитку та виховання учнів [9, с. 27]. О. О. Біляковська визначає активізацію пізнавальної активності школярів як «підвищення інтенсивності їхньої навчальної активності та стимулювання їхньої навчальної діяльності» [11, с. 19].

Т. В. Горенко зазначає, що така активізація слугує основою для розвитку не тільки інтелектуальних здібностей учня, а й його особистості в цілому [33, с. 17]. Цю точку зору поділяє й Соколенко Л.: «Активізація навчальної діяльності – це активізація розвитку особистості учня».

Таким чином, заохочення учнів до пізнання – нагальна потреба сьогодення. Зібрано чимало науково-методичних розробок стосовно застосування різних інструментів для стимулювання навчальної зацікавленості школярів [49, с. 21].

Найнаочніше цю категорію описала В. Лозова, котра трактує «пізнавальну активність» як властивість людини, що проявляється у її специфічному ставленні до пізнавальної діяльності [53, с. 30]. Інтегрована пізнавальна активність вказує на те, що в особистості сформувалася стійка потреба в пізнавальній діяльності та сталі мотиви. Стійкі мотиви роблять поведінку дитини послідовною.

Репродуктивна активність проявляється в дії, що має виконавчий характер. У цій діяльності вже визначені цілі, завдання та методи роботи, проте особистість має можливість продемонструвати енергійність під час виконання поставлених завдань, що безпосередньо впливає на інтенсивність роботи.

Творча активність – це взаємопов'язана система, яка містить: глибокі знання (формування умінь і навичок, розвиток мислення, мовлення, пам'яті); розвиток креативних здібностей (цілеспрямований творчий процес, незмінний творчий інтерес, творча уява); наполегливість (ініціативність, самостійність, вміння обстоювати власну позицію) [63].

Таким чином, пізнавальна активність, що ґрунтується на пізнавальних потребах, мотивах та інтересі особистості, є її ключовою характеристикою, яка

проявляється у ставленні до навчання та пізнання, передбачає готовність і бажання до самостійної діяльності, засвоєння суспільного досвіду та впливає на результативність цієї діяльності.

1.2. Вікові та психологічні особливості учнів старших класів

У період шкільного навчання освітній процес домінує, визначаючи спрямованість інших занять дітей: ігор, трудової діяльності, суспільно важливих справ. Саме в процесі навчання діти оволодівають здобутками багаторічної людської діяльності, переймають вироблені людством способи дій та операцій.

Згідно з періодизацією розвитку, старший шкільний вік відповідає ранньому юнацькому періоду (15–17 років), коли завершується морфо-функціональне дозрівання людського організму, відбуваються кардинальні зміни в структурі особистості, її психологічному та соціальному становленні. На цьому етапі відбувається безпосередня підготовка особистості до дорослого життя, до вибору професії та здобуття фаху, до виконання важливих соціальних ролей. Розумовий розвиток в даному віці характеризується не тільки накопиченням навичок та зміною окремих інтелектуальних якостей, а й формуванням індивідуального стилю розумової діяльності [10, с. 57].

Для юнацьких років властиві такі ознаки, як підвищена чутливість до оцінки оточенням їхнього вигляду, хисту, навичок, а також, одночасно, надмірна самовпевненість і критичний погляд на взаємини з навколишнім світом. У старших школярів, порівняно з іншими віковими категоріями, спостерігається вищий рівень тривожності, а також більш виражена екстраверсія, менша імпульсивність та емоційне збудження, більша емоційна стабільність, ніж у підлітків. Неоднозначність їхнього соціального статусу стає суб'єктивно важливою для старшокласників.

Старшокласники в процесі навчання нерідко відчують цілий спектр негативних емоцій: апатію, лють, роздратування, гнів, відчай, втому, перевтому, тривогу, страх, депресію. Водночас вони переживають і позитивні емоції, такі як зацікавленість, радість, задоволення, піднесення, захоплення, надія. Ці емоційні

стани у них мають тенденцію бути як коротко-часними, так і довго-тривалими (місяці, роки), і часто складаються з кількох різних відчуттів одночасно, впливаючи на їхню поведінку та повсякденне життя складніше, ніж у підлітків [10, с. 58].

Головне суспільне завдання особистості на порозі ранньої юності – вибір майбутньої професії, визначення свого місця в соціумі та формування власної індивідуальності. До моменту прощання зі школою, юнаки та дівчата вже мають бути морально та психологічно-зрілими для вступу в доросле життя. Першочергово, мова йде про культивування потреби в комунікації та оволодіння ефективними методами спілкування, розвиток абстрактного мислення і здатність орієнтуватися в різноманітних його формах (науковій, мистецькій, етичній, правовій тощо), що знаходить своє відображення в основах наукового та громадянського світогляду; розвиток самоаналізу, який забезпечує усвідомлене та критичне ставлення до себе, а також формування готовності до трудової діяльності [58, с. 91].

Якщо ці якості розвинені, то молода людина має необхідну психологічну базу для самовизначення – ключового новоутворення раннього юнацького віку. В основі цього процесу лежить потреба зайняти внутрішню позицію дорослої людини, усвідомити себе повноправним членом суспільства, зробити свідомий вибір, тобто зрозуміти себе, свої здібності, своє призначення та місце в житті. Провідним видом діяльності на цьому етапі стає навчально-професійне становлення. Варто відзначити, що перехідний характер соціального положення та статусу ранньої юності визначає й характерні психічні особливості юнацтва.

Одна з ключових проблем підліткового віку – перебудова взаємин з дорослими - залишається актуальною і в період ранньої юності. Старшокласники жадають вислизнути з лещат контролю та надмірної опіки від батьків та наставників, і від нав'язаних ними правил та обмежень. Виокремлюють прагнення до самостійності в сфері дій (потреба та можливість мати власні, особисто обрані вподобання) та нормативної автономії (потреба та право на особисті норми й переконання). Найпростіше досягти цієї незалежності у сфері

відпочинку. Юнаки та дівчата все частіше проводять вільний час поза межами дому та школи, обираючи товариство однолітків як компаньйонів для спільного дозвілля. Розвиток сприйняття стає комплексним інтелектуальним процесом, зумовленим попереднім досвідом, наявними знаннями та інтелектуальними здібностями [58, с. 92].

Розвиток уваги в цей період може здаватися контрастним. Хоча збільшується обсяг уваги, тривалість її утримання та здатність швидко перемикається між об'єктами, одночасно зростає вибірковість уваги та її залежність від особистих зацікавлень. Це може призводити до того, що багато підлітків мають труднощі з концентрацією, демонструючи майже постійну неуважність.

Удосконалюється здатність перемикати увагу, що пов'язано з переходом від одного навчального завдання до іншого, а також з необхідністю враховувати довгострокові цілі. Також розвивається здатність розподіляти увагу, що дає змогу виконувати декілька дій одночасно. Головна тенденція у розвитку пам'яті на цьому етапі полягає в подальшому розвитку та зміцненні її довільного характеру. Довільне запам'ятовування стає значно ефективнішим, ніж мимовільне, виявляється спеціалізація пам'яті, що визначається провідними інтересами. Удосконалюються методи запам'ятовування через свідоме використання раціональних прийомів [30, с. 53].

Навчальний процес у старших класах створює сприятливі умови для переходу до більш складних форм мислення: абстрактного та узагальнюючого. Наукові поняття стають не тільки об'єктами вивчення, але й засобами пізнання реальності у взаємозв'язках та взаємовідношеннях, що підпорядковуються певним закономірностям.

Мислення стає більш системним, що виражається у структуруванні знань у певну систему. Ця система поступово перетворюється на когнітивну модель світу, що слугує фундаментом для формування світогляду. З'являється потреба у теоретичному обґрунтуванні явищ навколишнього світу, виведенні окремих

зв'язків із загального закону або їх підпорядкуванні певній закономірності, та подібному.

Для пізнавальних функцій та інтелекту на етапі ранньої юності характерною рисою є виражена тенденція до теоретизування, створення абстрактних теорій, заглиблення у філософські роздуми. Оскільки формування базових когнітивних процесів завершилось ще до старшого шкільного етапу, у цьому віці відбувається їх вдосконалення. У старшокласників з'являються більш вагомі причини для тривалої концентрації, при цьому увага утримується не тільки під час демонстрації навчального контенту, а й у процесі його роз'яснення, а також при викладі теоретичних аспектів. Якщо для учнів молодших та середніх класів ключовим фактором утримання уваги виступає форма представлення матеріалу, то для старшокласників все більшу роль відіграє його зміст [30, с. 54].

Розвиток пам'яті у старшокласників тісно пов'язаний з освоєнням школярами прийомів мнемічної діяльності, тобто методів, що сприяють запам'ятовуванню теоретичного матеріалу (запам'ятовування за допомогою асоціацій, заздалегідь розробленого плану, виокремлення ключової інформації тощо). Відтак, відбувається поєднання вроджених можливостей (здатків) та набутої здатності до навчання.

До того ж, важливо відзначити, що інтелектуальний розвиток особистості на ранньому юнацькому етапі полягає не так у кількісному збільшенні нових знань та трансформації окремих інтелектуальних функцій, як у формуванні індивідуального стилю розумової діяльності. У психологічному житті юнаків велику роль відіграють мрії, котрі стають більш конкретними та реалістичними. На відміну від підліткового періоду, зростає критичність до власних уявлень, посилюється самоконтроль.

1.3. Методи активізації інтересу школярів до географії

Сьогодення ставить перед школою завдання виховати компетентну особистість, що зможе досягти успіху в житті, бути самостійною та креативною.

На уроках географії завдання вчителя виходить за рамки простого надання інформації та розвитку навичок. Його мета – виховати особистість, яка вміє критично аналізувати, приймати рішення, мати власну точку зору, світогляд, позицію щодо себе та навколишнього світу, а також адаптуватися до змін у житті та прагнути до покращень. Одним із ключових факторів підвищення ефективності навчання є розвиток інтересу до предмета. Це важливо, адже навчання спрямоване не тільки на засвоєння матеріалу, а й на формування ставлення учня до самого процесу пізнання [32, с. 52].

Діяльнісний підхід в сучасній освіті зосереджений на розкритті потенціалу учня шляхом формування у нього ключових навичок діяльності. Одним із ключових елементів цієї парадигми є стимулювання зацікавленості до навчання та пізнання на кожному етапі уроку. Навчання розглядається не просто як накопичення знань, умінь та навичок, що формують базу компетентностей, а як комплексний процес особистісного зростання, збагачення духовно-моральним та соціальним досвідом [42, с. 9].

В останні роки спостерігається падіння зацікавлення учнів до природничих дисциплін. Це тривожна тенденція, оскільки природничі науки відіграють ключову роль у розумінні Землі як природного явища, формуванні адекватного бачення оточуючого світу та загалом у становленні нашої особистості. Застарілі наочні матеріали, підручники, таблиці та схеми не сприяють пробудженню інтересу до цих предметів. На нашу думку, вирішити цю проблему допоможуть сучасні інформаційно-комунікаційні технології та інструменти.

Для втілення задумів, що стосуються роботи над формуванням ключових компетентностей учнів на уроках географії шляхом стимулювання зацікавлення до навчання та пізнання» варто застосовувати: нестандартні форми проведення уроків, передові педагогічні технології, важливе місце в яких відведено сучасним засобам навчання учнів, інтерактивним навчальним засобам, традиційним навчальним засобам – підручник та географічна карта.

Для посилення мотивації учнів до навчання на уроках географії варто використовувати наступні нетрадиційні форми проведення занять та актуальні педагогічні прийоми, зокрема:

- «Здивуй» - де демонструються незвичайні факти або вигадані історії про географічні об'єкти, явища та інше.
- «Фантастичне доповнення» - де відтворюється фантастична ситуація для розв'язання реальних задач.
- «Практичність теорії» - де обґрунтовується практичне значення навчальної теми через розв'язання конкретної практичної проблеми.
- «Відкладена відповідь» - де формулюється загадка, відповідь на яку можна отримати лише працюючи з новим матеріалом.
- «Мікрофон» - де за допомогою «мікрофона» учні самостійно сприяють виникненню позитивної мотивації до вивчення певної теми.
- «Проблемне питання» - де ставиться запитання, що вимагає вирішення певної проблеми [63].

Наприклад: у 8 класі, розглядаючи тему «Рельєф України», можна застосувати прийом «Проблемне питання», ставлячи перед школярами завдання: «Аналізуючи фізичну карту України, бачимо, що більша частина країни – рівнинна. Чим це обґрунтовується?». У 7 класі, вивчаючи «Клімат та внутрішні води Австралії», можна пропонувати дітям розібратися з таким питанням: «Чому Австралія вважається найсухішим материком на планеті?». Крім того, у 7 класі, на уроці про «Населення Австралії», щоб збільшити зацікавленість, можна вдасться до прийому «Приваблива мета»: перед тим, як розпочати вивчення нового розділу, можна ділитись з учнями цікавими фактами з історії корінного населення Австралії, подати історичну інформацію про етапи заселення континенту європейцями та сучасний розвиток Австралії. Ці факти зазвичай викликають великий інтерес, тим самим стимулюючи учнів до вивчення нової інформації.

Важливе місце в професійній діяльності відіграють передові педагогічні методики. На географічних уроках варто використовувати як комп'ютерні

засоби, так і техніку творчих проєктів. Такий підхід не лише сприяє кращому розумінню предмету, а й відкриває широкі перспективи для розкриття творчого потенціалу школярів: збільшує бажання дітей вчитися; робить навчальний процес більш захопливим; розвиває критичне мислення та креативність; виховує активну громадянську позицію, необхідну в сучасному світі.

Одним з найбільш вдалих є використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і стає ключовою складовою сучасної освіти. Ефективне застосування комп'ютерів, як передових технічних інструментів, у навчальному процесі відкриває шлях до оновлення освітнього процесу, де роль вчителя трансформується, і він більше не є єдиним джерелом знань для школярів [9, с. 28].

Використання ІТ радикально змінює функцію педагога, зорієнтовуючи його на транслявання знань та набутих вмінь з застосуванням сучасних навчальних інструментів. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у викладанні географії відкривають двері до економії часу на заняттях, пробуджують інтерес учнів до навчання, сприяють всебічному підходу та розвивають навички спілкування у дітей. Учні перетворюються на активних учасників освітнього процесу, не лише під час уроку, а й на етапах підготовки до нього та спільного формування структури заняття.

На заняттях, аби розпалити жагу до навчання, варто заохочувати учнів до розробки креативних проєктів та відео-презентацій. Цей підхід дуже імponує школярам різного віку – від 6 до 11 класу. Творчий процес стимулює навчальну мотивацію та розвиває важливі навички у дітей. Під час створення творчих проєктів та відео-презентацій учнів приваблює пошук інформації та публічність представлення результатів, адже їхні зусилля оцінює не тільки вчитель, а й їхні однокласники.

Для підтримки мотивації, зацікавленості та незалежності варто застосовувати такі сучасні форми уроків: урок-гра, урок-вікторина, урок-практикум, урок-подорож, урок-екскурсія, урок-рольова гра, урок-аукціон, урок-казка. Для старших учнів можна використовувати урок-семінар або урок-

конференцію. Учні готують доповіді або електронні презентації для проведення таких занять [9, с. 30].

Активні методики викладання є доречними на кожному етапі набуття знань. Творчо-дослідницька робота найкраще спрацьовує, якщо їй передують репродуктивно-трансформаційна діяльність, в процесі якої учні опановують конкретні навчальні прийоми. Активне навчання є необхідним з огляду на те, що його різновиди та методи дозволяють успішно розв'язувати численні задачі, які складно реалізувати в рамках традиційної системи:

- це і пізнавальна, і професійна мотивація, і формування інтересів, і розвиток системного мислення;
- мова про тренування командного мислення та діяльності, створення соціальних вмінь та компетентностей, на кшталт: взаємодії, спілкування, самостійного й колективного ухвалення рішень, виховання відповідальності до праці та суспільних цінностей, як у робочому колективі, так і в масштабах усього соціуму.

У педагогічній роботі застосовують різноманітні способи заохочення пізнання. Ключовим тут є вибір оптимальних форматів, підходів, ресурсів та їхнє вдале поєднання. Це має на меті спонукати учнів до активності та незалежності в процесі навчання. Зацікавити учня, вразити його - це тільки перший крок у виникненні зацікавленості, й досягти цього не надто складно. Зацікавленість треба плекати поступово, підживлюючи її різними підходами. Спочатку це буде зацікавленість безпосередньою діяльністю під час виконання певного завдання. Згодом, під чуйним керівництвом педагога, зацікавленість трансформується у зацікавленість процесом розумової праці, до нових знань.

Отже, педагогічна концепція працює, коли її перетворюють на методичні здібності вчителів, які, у свою чергу, підтримуються. Таким чином, система методичних інструментів і підходів, спрямованих на використання інформаційно-комунікаційних технологій для стимулювання пізнавальної активності школярів, повинна бути практично опанована кожним педагогом через набуття відповідних навичок та вмінь.

РОЗДІЛ 2.

ОЛІМПІАДИ ТА КОНКУРСИ З ГЕОГРАФІЇ: ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТА ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ

2.1. Еволюція та значення шкільних географічних олімпіад

Сучасний шкільний олімпійський рух – це дітище барона П'єра де Кубертена. Саме з його подачі 23 червня 1894 року було створено Міжнародний олімпійський комітет (МОК). Відтоді за загальним визнанням олімпійський шкільний рух почав розглядатись як світогляд, що звеличить і об'єднає в гармонійну єдність фізичну досконалість, волю та розум. Поєднуючи спортивні змагання з культурою та освітою, він мав на меті сформувати стиль життя, заснований на насолоді від докладених зусиль, виховній ролі позитивного прикладу та повазі до універсальних моральних цінностей.

Безперечно, олімпіадний формат стимулювання учнів до здобуття знань на найвищому науковому рівні відіграє важливу роль у їхній подальшій успішній інтеграції в суспільство. Гуманістична ідея «Не лише хлібом єдиним живе людина» залишається актуальною та ефективною навіть у багатьох практичних та результативних галузях суспільного існування [8, с. 85].

Сенс місії шкільного олімпіадного руху полягає не стільки у виявленні надзвичайних обдарувань (доля сама приведе їх до визнання у відповідний час), скільки у спонуканні якомога більшої кількості учнів до активної участі у наукових відкриттях сучасності. Зрозуміло, що для успішної участі в олімпіадах потрібні додаткові, ніж передбачає стандартний шкільний розклад, зусилля як від школярів, так і від вчителів.

У процесі формування змагального духу серед школярів сформувалась значна спадщина: закладено традиції та накопичено цінний досвід. Історія олімпіад налічує десятиліття, адже змагання вперше було проведено ще у 60-х роках, спочатку на національному рівні, а з часом вийшли на міжнародну арену.

Звісно, організація олімпіад колись і тепер відчутно розрізняється, проте, проведення шкільних, районних, обласних та республіканських олімпіад завжди було стабільною практикою в Україні.

Знаковою віхою в історії олімпіадного руху України стало формування та підготовка національної команди для участі у всесоюзних турнірах. З 1993 року українські школярі отримали змогу представляти країну на міжнародних олімпіадах та з інших дисциплін, серед яких географія, хімія, фізика, біологія та багато інших [8, с. 86].

Наразі українські школярі демонструють високі результати на міжнародних змаганнях з різних дисциплін. Команди-учасниці здобувають призові позиції, приносячи державі дипломи та медалі найвищого гатунку.

Завдання та головні цілі предметних олімпіад окреслені таким чином:

- Формування в школярів зацікавленості наукою та поширення наукових здобутків.
- Організація роботи наукових гуртків, факультативів та інших форм додаткової освіти.
- Виявлення талановитих дітей та сприяння їхньому подальшому розвитку.
- Стимулювання учнів до дослідницької діяльності.
- Виховання в школярів організованості, почуття відповідальності та самостійності.
- Вироблення прагнення до перемоги.

Суттєвим завданням олімпіад є залучення учнів до позашкільної діяльності, підтримка їхнього прагнення до самостійної освіти та самооцінки. Акцентовано, щоб учні відчували бажання перевірити власний рівень знань, випробувати свої здібності, навчитися розв'язувати задачі, що виходять за рамки звичного. Не менш важливо, щоб їх захоплювала добровільна участь та неординарна атмосфера.

Слід підкреслити, що участь в олімпіаді, перемога у ній – надають можливість заслужити повагу серед однолітків, отримати заохочення від батьків та педагогів. Отже, логічно припустити, що досягнення на Всеукраїнських

олімпіадах дійсно мають велике значення для самооцінки школяра. Учні, які працюють над нестандартними задачами, здатні зробити перший крок до наукової діяльності. Тому саме географічні олімпіади сприяють не лише розвитку географічних навичок учня, але й розвитку науки загалом [13, с. 34].

Проведення Всеукраїнських учнівських географічних олімпіад має на меті:

- Стимулювати творчий ріст та самовдосконалення дітей і учнівської молоді.
- Відшуковувати талановитих учнів та сприяти їхньому творчому й інтелектуальному становленню.
- Збільшувати зацікавленість у поглибленому вивченні географії та розвивати дослідницький хист.

Географічна олімпіада формує в учнів самостійність, відповідальність, дисциплінованість, прагнення до успіху, завзяття та старанність, навчає самостійно долати труднощі, знаходити незвичайні підходи при вирішенні завдань різного характеру.

Організуючи олімпіади, ми даємо дітям шанс розкрити свої здібності, бо кожна дитина щось вміє, чи то творити, чи то вивчати науку, або ще щось інше. Не всі школярі можуть приділяти час академічним заняттям, проте їм може бути властива обдарованість у практичних чи творчих сферах, наприклад, у дизайні, малюванні, проектуванні, архітектурі та інших.

Крім того, олімпіади позитивно впливають на професійний розвиток вчителя. Адже, працюючи з учнями, педагоги опановують, а потім застосовують нові методики, технології, форми роботи у своїй педагогічній діяльності.

Ключова перевага Всеукраїнських учнівських олімпіад полягає у тому, що змагання дозволяють учасникам продемонструвати не лише рівень засвоєних знань, а й показати свою здатність застосовувати їх на практиці, навчитися планувати час та презентувати власні досягнення. Бо ж, мало просто відмінно опанувати теоретичні та практичні аспекти, необхідно вміти ефективно використовувати свої знання для розв'язання олімпіадних завдань [20].

Олімпіада – це надзвичайно важлива й захоплива подія, яку шанують українські школярі. Вже тривалий час організовуються змагання олімпіадного руху, і, безумовно, за цей період чимало учасників здобули визнання та пишаються своїми досягненнями. Це цінний життєвий досвід, взаємодія між вчителями та учнями, обмін теоретичними знаннями та практичними навичками.

Відзначимо також деякі цілі Всеукраїнських учнівських олімпіад з географії: сприяння самоусвідомленню та особистісному зростанню школярів; надання допомоги учасникам олімпіад у визначенні майбутньої професії; стимулювання зацікавленості у більш глибокому вивченні природничих дисциплін; формування плеяди майбутніх науковців; розвиток дослідницьких вмінь у учнів; активізація форм роботи, що виходять за рамки навчального плану; поширення та впровадження на практиці передових методів і підходів у навчанні; відбір кандидатів для представлення країни на міжнародних командних змаганнях.

Проаналізувавши ключові способи підготовки та проведення шкільних учнівських олімпіад у закладах загальної середньої освіти, впливає висновок, що шкільна олімпіада – це важливий і ефективний компонент освітнього процесу, який допомагає ідентифікувати талановитих дітей, активізує зацікавленість у вивченні географії, розвиває природничі та творчі вміння учнів. Крім того, олімпіада є потужним та необхідним фактором професійного формування та росту педагога [28].

На даний момент питання підготовки до Всеукраїнських учнівських олімпіад вимагає глибшого дослідження та аналізу. Необхідно наголосити, що усвідомлення головних функцій та завдань шкільних олімпіад сприятиме глибшому розумінню педагогом специфіки цієї форми позакласної роботи.

2.2. Особливості організації олімпіад в Івано-Франківській області

Наразі надзвичайно актуальним є питання розвитку інтелектуальних, розумових та творчих здібностей дитини. Не менш важливо впроваджувати

передові стандарти географічної освіти, скеровуючи їх на всесторонній розвиток особистості та розкриття її потенціалу. Креативні здібності базуються на вмінні аналізувати, спостерігати, розмірковувати, порівнювати.

Учнівські олімпіади виступають потужним інструментом для формування інтелектуально-розвиненої творчої особистості, розвитку креативних географічних здібностей учнів, стимулювання творчого мислення, підтримки та заохочення обдарованої учнівської молоді. Крім того, проведення такої форми навчальної діяльності дозволяє оцінити ефективність роботи з обдарованими учнями та визначити шляхи її вдосконалення [28].

Організацією і координуванням I, II та III етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад в Івано-Франківській області займається обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, якому делегуються організаційні та методичні обов'язки щодо проведення цих змагань. Головне управління освіти і науки Івано-Франківської облдержадміністрації здійснює нагляд за виконанням положень цих Правил під час проведення I-III етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад.

Для налагодження та проведення олімпіад, відповідні освітні інстанції формують організаційні комітети. Також визначаються експерти-консультанти, а для контролю над виконанням завдань та оцінювання результатів – журі.

З метою укладання олімпіадних завдань, оргкомітети утворюють предметно-методичні комісії. До їх складу включають фахівців у відповідних предметних галузях, які відповідають за забезпечення наукової відповідності змісту завдань та їх нерозголошення до моменту оприлюднення. Категорично забороняється передача підготовлених завдань будь-якій особі, котра не є членом предметно-методичної комісії.

На всіх рівнях змагань завдання формуються окремо для кожного класу. Для отримання консультацій з приводу розв'язання спірних питань у роботі журі (а саме, правильності перевірки, об'єктивності оцінювання робіт, встановлення переможців олімпіад), при розробці завдань для III етапу олімпіад залучаються експерти-консультанти.

Переможців I-III етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних дисциплін визначають в особистому заліку. Всеукраїнські учнівські олімпіади з навчальних дисциплін усіх етапів проводяться у очній формі змагань. Учасникам олімпіад надаються завдання, на які вони відповідають державною мовою.

I етап: шкільні (училищні) олімпіади з навчальних дисциплін:

- Перший етап змагань із навчальних дисциплін стартує в період жовтня-листопада поточного року. Важливо, щоб перший етап олімпіади з певного предмета був завершений щонайменше за два тижні до початку другого етапу олімпіади з того ж самого предмета.
- Процедура проведення, затвердження персонального складу організаційних комітетів та журі, залучення експертів-консультантів для першого етапу олімпіад із навчальних дисциплін, а також затвердження рішень відповідних організаційних комітетів здійснюються згідно з наказами керівників загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів.
- Підготовку завдань для першого етапу олімпіад здійснюють предметно-методичні комісії. Їхній склад затверджується наказом місцевих органів управління освітою, керівником навчального закладу обласного підпорядкування та професійно-технічного навчального закладу.
- Звіти про проведення першого етапу змагань з навчальних дисциплін та заявки на участь команд у другому етапі організаційні комітети шкільних олімпіад подають до районних (міських) оргкомітетів, а училищних олімпіад – до державного закладу «Навчально-методичний кабінет професійно-технічної освіти в Івано-Франківській області» протягом тижня після завершення предметної олімпіади [28].

II етап: районні (міські) та міжпрофтехнічні олімпіади:

- II етап олімпіад з навчальних дисциплін організовується щороку в листопаді-грудні.
- Завдання для II етапу олімпіад розробляються предметно-методичними комісіями, персональний склад яких затверджується наказом головного

управління освіти й науки обласної державної адміністрації за поданням Інституту.

- Особовий склад оргкомітетів, журі, експертів-консультантів районних (міських) олімпіад, а також рішення відповідних оргкомітетів підлягають затвердженню наказами місцевих органів управління освітою [51].
- Персональний склад оргкомітетів, склад журі, експертів-консультантів міжпрофтехучилищних олімпіад, а також рішення відповідних оргкомітетів затверджуються наказами головного управління освіти і науки облдержадміністрації.
- Звіти про проведення II етапу олімпіад з навчальних предметів та заявки на участь у III етапі олімпіади оргкомітети вищезазначених олімпіад надсилають оргкомітету III етапу протягом тижня після завершення відповідної олімпіади.
- Учні загально-освітніх шкіл-інтернатів обласного підпорядкування беруть участь у II етапі олімпіад за територіальним принципом, за винятком учнів Фізико-технічного ліцею-інтернату Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківського обласного ліцею-інтернату для обдарованих дітей із сільської місцевості Івано-Франківської обласної ради, котрі беруть участь у II етапі олімпіад у рамках свого навчального закладу.

III етап: обласні предметні олімпіади:

- Персональний склад організаційних комітетів, склад журі, залучення експертів-консультантів для проведення III етапу олімпіад з певних навчальних дисциплін, а також прийняті рішення відповідних оргкомітетів офіційно закріплюються у наказах головного управління освіти і науки облдержадміністрації.
- III етап олімпіад з навчальних предметів організовується і проводиться у період січня-лютого відповідно до графіка, що затверджений наказом головного управління освіти і науки облдержадміністрації. При складанні графіка враховуються положення нормативно-правових актів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України [51].

- Процедура проведення олімпіад з навчальних предметів визначається та офіційно затверджується наказом головного управління освіти і науки облдержадміністрації.
- Завдання для проведення олімпіад з навчальних дисциплін розробляються або за рекомендаціями Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, або безпосередньо цим міністерством.

Звіти про завершення III етапу Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних дисциплін, а також заявки на представлення команд у IV етапі цих змагань організаційні комітети надсилають до Інституту інноваційних технологій та змісту освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та оргкомітетів Всеукраїнських учнівських олімпіад (за місцем проведення) не пізніше 5 березня поточного року.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України, під егідою профільного міністерства, відбуваються учнівські олімпіади. Організацію проведення учнівських олімпіад регламентує Положення, яке затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22.09.2011 № 1099. Вказане Положення встановлює правила організації та здійснення Всеукраїнських інтелектуальних і професійних змагань, визначає їх організаційне, методичне та фінансове забезпечення, порядок участі та критерії визначення переможців [61, с. 24].

Відповідно до регламенту, шкільні олімпіади з усіх дисциплін організовуються у чотири ключові фази, що нумеруються римськими цифрами: шкільний рівень, котрий є першим етапом, районний рівень – другим, обласний рівень – третім, і заключний – всеукраїнський, четвертий етап

Найчастіше, коли чуємо фразу «Всеукраїнська олімпіада», у свідомості виникає асоціація з її завершальним етапом. Проте, це поняття охоплює усі стадії учнівських змагань з того чи іншого предмету. Крім того, фінальний, IV етап також має назву «республіканська олімпіада». Така назва збереглась з часів Радянського Союзу. Слід підкреслити, що фінали проводяться не з усіх навчальних дисциплін.

I етап олімпіади відбувається в жовтні у кожному навчальному закладі на основі завдань, розроблених та затверджених спеціальними методичними комісіями. Дату, час проведення та склад журі I етапу затверджує директор школи. Участь в цьому етапі відкрита для всіх учнів школи, які виявляють бажання випробувати свої здібності.

II тур, зазвичай, припадає на листопад чи грудень, організаторами є районні (міські) управління освіти, які діють за підтримки обласних державних адміністрацій. На цьому етапі відбувається відбір найкращих з усіх шкіл відповідного району, ОТГ. Участь у II турі беруть учні, що перемогли на I турі.

III етап змагань відбувається на рівні області, традиційно в січні-лютому. Учасниками стають ті, хто здобув першість на попередньому, II етапі. Розробка конкурсних завдань для цього етапу – прерогатива фахівців з відповідної області, відповідно до навчальних дисциплін. Успішні учасники III етапу отримують можливість подальшої підготовки до IV, заключного, етапу олімпіади. Варто відзначити, що з деяких предметів та в окремих областях цей фінальний етап може складатися з двох турів.

IV етап - заключний, щорічно відбувається в березні у визначеному регіоні. Учасники змагаються командами. Персональний склад організаційних комітетів, комісій, журі, експертів і консультантів кожної олімпіади, а також результати фінальних етапів затверджуються щороку наказом Міністерства освіти і науки України.

Переможці IV етапу отримують грамоти та дипломи першого, другого та третього ступенів. На основі підсумків IV етапу олімпіад з навчальних дисциплін здійснюється відбір представників на міжнародні олімпіади, якщо такі організовуються. З метою підготовки команд учнів до виступів на міжнародних олімпіадах організовуються інструктивні та тренувальні збори [56].

Проведення олімпіад з географії має свої особливості. Ключовим етапом підготовки до змагання є період перед олімпіадою. Він стартує з початком нового навчального року. В цей час школярі готуються не тільки на уроках, але й під час гурткових занять, факультативів. Учні повторюють розв'язки та завдання з

попереднього олімпіадного циклу. На цьому етапі вчитель використовує індивідуальний та диференційований підхід, практикує групову роботу. Після повторення вчитель може організовувати міні-олімпіади, щоб психологічно підготувати учнів. Слід наголосити, що психологічна підготовка має вирішальне значення у підготовці до олімпіади, адже I етап проходить у тому навчальному закладі, де учні навчаються, а II, III та IV етапи – в інших закладах [47, с. 29].

Отож, поява нового навчального закладу може породжувати у школярів почуття страху та дискомфорту, що негативно позначиться на якості виконання поставлених задач. До того ж, III та IV етапи зазвичай проводяться у два тури, що збільшує навантаження на учнів. Це критичні моменти, які вчителю необхідно брати до уваги при підготовці дітей до II етапу олімпіад.

При підготовці до Всеукраїнської учнівської олімпіади з географії, школярі повинні бути ознайомлені з наступним: найпоширенішими методами та техніками розв'язування олімпіадних задач, із стандартними задачами підвищеної складності, які безумовно корелюють зі змістом шкільної програми, специфічними підходами, які полегшують розв'язування нестандартних, цікавих задач, новими теоретичними знаннями, які сприятимуть розширенню кругозору школярів.

2.3. Методичні рекомендації щодо підготовки учнів до географічних конкурсів та олімпіад

У системі активізації творчого потенціалу школярів важливу роль відіграють олімпіади та інтелектуальні змагання. Підготовка до географічних олімпіад реалізується як на традиційних заняттях, так і в позакласному форматі. Зі слів Т. Горенко «...олімпіадні випробування демонструють не тільки рівень знань та практичних навичок у галузі географії, а й розвиненість логічного мислення учнів, їх загальну обізнаність, здатність до креативного підходу, вміння аналізувати сучасні проблеми з географічним контекстом». Додатково, участь в олімпіадах формує у школярів наукове бачення світу. Головне завдання

педагогів та організаторів географічних олімпіад – мотивувати учнів, пробудити їхній інтерес до участі в цих змаганнях.

Аналізуючи дослідження наявних методик організації географічних олімпіад, можна дійти висновку, що структура, в основному, ідентична на різних рівнях: завдання для олімпіад розробляються з урахуванням методичних вимог і мають на меті сприяти розвитку здібностей учнів. Водночас, відсутня комплексна система підтримки школярів, які беруть участь у географічних змаганнях. Таким чином, стає актуальною потреба у створенні універсальної методичної системи, здатної надати допомогу вчителям при підготовці учнів до різних етапів географічних олімпіад [60].

В Україні географічні змагання відбуваються, починаючи зі шкільного, далі районного, обласного та до Всеукраїнського етапу. Щоб отримати інформацію щодо правил організації та здійснення цих олімпіад в нашій державі, варто завітати на веб-сторінку Інституту модернізації змісту освіти (<https://imzo.gov.ua/zahodi/olimpiadi-turnirikonkursi-dlya-uchniv-znz/>).

Головні критерії до рівня знань, умінь та практичних навичок учнів, що виступають в географічних олімпіадах, представлені наступним чином (рис. 2.1):



Рис. 2.1. Основні вимоги до рівня знань, умінь та навичок учнів, які беруть участь у географічних олімпіадах

Переможці Всеукраїнської географічної олімпіади стають учасниками поважного інтелектуального змагання – Міжнародної олімпіади з географії. Аналіз літературних джерел дає змогу синтезувати принципи, які мають бути покладені в основу підготовки учнів до географічних олімпіад і які, відповідно, треба використовувати вчителям географії (рис. 2.2.).



Рис. 2.2. Принципи навчання учасників географічних олімпіад

Як зображено на рис. 2.2, серед них виокремлюють:

- Принцип розвиваючого та виховного навчання.
- Принцип індивідуалізації та диференціації навчального процесу.
- Принцип активності та самостійності в навчанні [55, с. 96].

На нашу думку, під час підготовки учнів до географічних олімпіад рекомендується використовувати чотири ключові підходи (стратегії) навчання. Це: прискорення (випередження), поглиблення, збагачення та проблематизація навчального процесу (рис. 2.3).

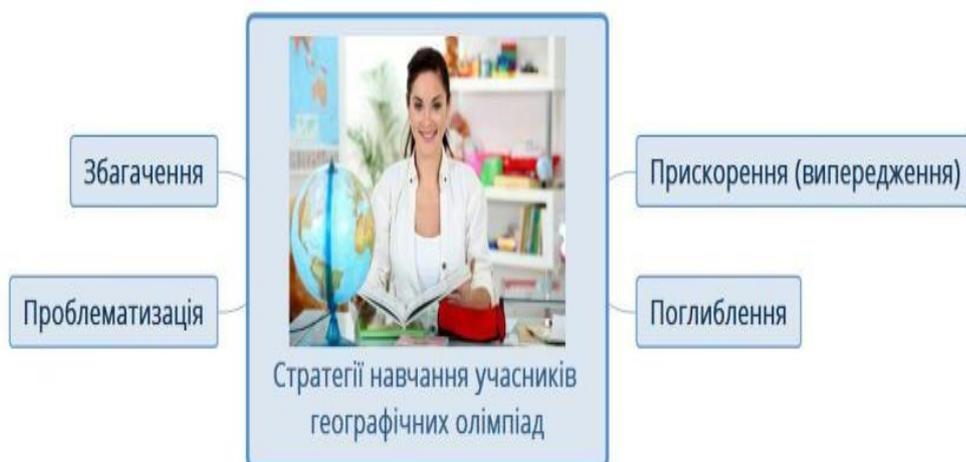


Рис. 2.3. Головні стратегії навчання учасників географічних олімпіад

Застосування вказаних стратегій навчання на заняттях з географії має власну специфіку. Зокрема, пришвидшення (випередження) процесу навчання передбачає інтенсивніше засвоєння географічних знань, самостійне вирішення задач та участь учнів-олімпійців у уроках географії старшої школи.

Поглиблення навчання передбачає організацію профільних курсів та/або курсів на вибір: «Геологія», «Геофізика», «Геохімія», «Біогеографія», «Геоінформатика», «Космічне землезнавство», «Соціальна географія», «Геополітика» тощо, а крім того, детальне ознайомлення з дисциплінами, що тісно переплітаються з географією: економікою, фізикою, біологією.

Проблематизація навчання передбачає використання завдань і питань, що містять пізнавальні суперечності (наприклад: «Чому у вологих екваторіальних лісах ґрунти малородючі, незважаючи на пишну рослинність та велику кількість опаду?»), а також наведення нестандартних пояснень фізичних і соціально-географічних процесів та явищ [57].

Аналізуючи досвід проведення Всеукраїнських та Міжнародних олімпіад з географії, можна виділити ключові компоненти успішної підготовки учасників. До них належать: географічна обізнаність; глибока теоретична база; знання географічних назв та термінів; розуміння основних географічних закономірностей (загальне землезнавство, геологія та геоморфологія, кліматологія та метеорологія, географія населення та економіки, тощо); вміння інтерпретувати географічні явища та моделювати географічні процеси, а також застосовувати теорію на практиці; практичні навички роботи в польових умовах (орієнтування на місцевості, маршрутні спостереження, картографування) [57].

Аналізуючи суть і зміст олімпіадних питань з географії, стає очевидним, що розцінювати олімпіаду як тест на ерудицію учнів – це практика з минулого. Нинішня концепція передбачає, що олімпіадні завдання тісно інтегровані з реальністю, певними колізіями, життєвими ситуаціями – екологічними, політичними, економічними. Цей підхід заохочує інтерес серед учасників олімпіад і слугує переконливим підтвердженням можливості застосування набутих географічних знань в повсякденному житті.

Тестові завдання становлять невід'ємну частину всіх етапів географічних олімпіад. Виділяють такі типи тестових питань географічних олімпіад (рис. 3.4):



Рис. 2.4. Класифікація тестових завдань географічних олімпіад

Окрім тестових питань, невід'ємною складовою кожного етапу географічних олімпіад є теоретичні завдання. Підготовка учнів до участі у географічній олімпіаді, особливо до її вищих етапів, повинна включати не тільки теоретичний, але й практичний компонент. Здатність використовувати теоретичні знання у конкретних умовах на певній місцевості є надзвичайно важливою, оскільки географія в сучасному світі все більше набуває практичного спрямування як галузь наукового знання. Поряд з цим, треба зауважити, що практичні завдання вітчизняних географічних олімпіад переважно включають аналіз карт (топографічних, фізичних, економічних), таблиць, графіків, діаграм, виконання математичних обчислень тощо [1, с. 123].

З метою покращення показників українських школярів на географічних турнірах, практичні завдання вітчизняних олімпіад слід формувати, як практичні дослідження «в полях». Щоб забезпечити готовність учнів до успішного розв'язання таких завдань (експериментального характеру), доречно залучати викладацький склад географічних факультетів університетів.

Олімпіада – це ключова складова позашкільної діяльності, яка заохочує учнів до пізнання світу. Основне завдання цих змагань – віднайти талановитих та обдарованих школярів, які відмінно засвоїли шкільну програму, мають розвинену уяву та креативне мислення для розв'язання непростих задач.

Олімпіади – це трамплін для здібної молоді, найкращих учнів, які захоплені географією та планують навчання у вищих навчальних закладах. Географічні олімпіади значно підвищують авторитет географічної науки. Адже, саме географія – це єдиний предмет у школі, що вивчає природу та людське суспільство у взаємозв'язку. Мало якого предмета можна порівняти з географією за широтою міжпредметних зв'язків [6, с. 14].

Учнівські олімпіади – це логічний фінал, підсумок систематичного та цілеспрямованого вивчення географії відповідно до шкільних програм, а також краєзнавчої роботи школярів. Підготовка учнів до олімпіад – один з найважливіших аспектів роботи з обдарованою молоддю, що вимагає від педагога високого рівня професійної компетентності, готовності до щоденної роботи з дітьми, як на уроках, так і поза ними, без очікування особливої винагороди. Актуальним напрямом розвитку сучасної освіти також є підвищення наукового рівня навчання, формування практичних вмінь та навичок, застосування набутих знань, а також здатність правильно оцінювати природні явища та події як всередині країни, так і в міжнародному масштабі.

Підготовка до географічних олімпіад – це шлях, який ставить перед викладачем завдання заохотити учнів до пізнання географії, розвинути їхню здатність до логічного міркування, прищепити наполегливість та прагнення до самостійного навчання. Саме ці якості виходять на перший план під час підготовки до інтелектуальних змагань. Водночас, надзвичайно важливими для розкриття потенціалу школярів є комфортні умови навчання та виховання. Створити їх під силу вчителю з високим рівнем професіоналізму, який захоплений своєю справою. Для обдарованої дитини олімпіада – це шанс показати, як вона вміє працювати з новою інформацією. Завдання олімпіад потребують від учня не тільки знання фактичного матеріалу, але й вміння застосовувати логіку географічного мислення. Сьогодні учні мають не лише вивчати географію, але й вчитися використовувати ці знання у нестандартних життєвих ситуаціях, активно інтегруватися в суспільство. А вміння розв'язувати географічні задачі надасть учням можливість застосовувати здобуті знання на

практиці. Під час підготовки до олімпіад вчитель вирішує двоєдине завдання: як пробудити інтерес учнів до географії загалом та як виявити тих, хто планує пов'язати своє майбутнє з цією наукою, допомогти їм розкрити свої таланти та розвинути здатність до самоосвіти [6, с. 15].

Якщо дитина до того ж ще й наполеглива, вона здатна досягти вершин у багатьох сферах. Тому вчитель часто знаходить саме таких учнів та спонукає їх взяти участь в олімпіаді з географії, навіть якщо учень може згодом обрати інший фах. Цей підхід часто демонструє вражаючі формальні досягнення та виправданий для тих дітей, яким географічні знання та навички інтелектуальної праці знадобляться в майбутній професії. Найбільш плідною є співпраця між вчителем та учнем, який вирішив присвятити себе географії. І чим раніше розпочнеться така співпраця, тим відчутнішими будуть її результати. Найважливішим рушієм підготовки залишається прагнення до відкриття нового, і це є ключовим мотивом до дії. І якщо у школяра вдасться пробудити інтерес, у нього почнуть розвиватися здібності. Водночас слід інтегрувати елементи підготовки і в звичайні уроки, і в позаурочну та позакласну діяльність.

Олімпіадні завдання, зазвичай, вирізняються вищим ступенем важкості, отже, застосовувати їх задля оцінювання та перевірки здобутих на уроках знань не є доцільним. Найбільш корисні вони для оцінки здатності учнів до логічного мислення, аналізу та створення моделей ситуацій. Найкращим часом для старту такої роботи є учні 6-го класу, оскільки, згідно з дослідженнями психологів, саме в цьому віці найбільш яскраво проявляються географічні здібності, а також велика зацікавленість у таємничому та невідомому, і діти вже прагнуть до самостійного пошуку [17, с. 38].

Переможцем у цих змаганнях може стати тільки той учень, який має широке коло інтересів у різних аспектах цієї науки. Але необхідною умовою для успіху залишається обдарованість учня, адже обдаровані діти відчують постійну потребу в отриманні нових знань. Таким чином, ще одним важливим завданням для вчителя стає своєчасне виявлення такого учня та створення всіх необхідних умов для його подальшого розвитку. Провідну роль у розмаїтті форм

і способів роботи з талановитими школярами відіграють позашкільні заняття з географії, зокрема учнівські географічні олімпіади. Олімпіади – це одна з найпоширеніших форм позаурочної діяльності з географії. Вони надають можливість оцінити не тільки географічні знання та навички, але й логічне мислення учнів, їхню загальну обізнаність, креативний потенціал, здатність аналізувати будь-яку актуальну проблему, що містить географічні аспекти.

Олімпіади відіграють ключову роль у формуванні наукового світогляду школярів, розвитку патріотизму та ефективному поширенні географічних знань серед молоді. Ці змагання є логічним завершенням і підсумком систематичного, цілеспрямованого вивчення географії згідно з шкільними програмами, а також краєзнавчої роботи учнів. Підготовка учнів до олімпіад потребує від вчителів високого рівня професійної компетентності, готовності щоденно працювати з дітьми, як на уроках, так і після них, не чекаючи на особливу винагороду.

Зазвичай, кожен педагог розробляє власну методику підготовки учнів до олімпіад і конкурсів різноманітних рівнів. Ми вважаємо, для більш результативної підготовки варто застосовувати активне використання практичних навичок школярів. Отже, учень демонструватиме кращі результати, а відчувши солодкість перемоги на будь-якому етапі інтелектуального змагання, надалі він постійно прагнучим поліпшувати свої знання та вміння, займаючись самостійною освітою.

Вчитель, на даний момент, має виступати координатором пізнавального процесу. Підготовку учнів до участі у шкільних та районних олімпіадах реалізовувати протягом навчального року. Ця робота включає поглиблене опрацювання карти, розв'язання задач з нестандартними умовами, повторення матеріалу минулих років, вирішення географічних задач, розробку дослідницьких проектів, а також організацію тижнів географії, вікторин, КВК та географічних змагань. Також можна використовувати домашні завдання творчого спрямування: складання міні-проектів, кросвордів, казок, сінквейнів, загадок та віршів [17, с. 38].

Згідно з оновленою шкільною програмою з географії, учні будуть залучені до низки захопливих досліджень. Ці заходи дозволять їм не тільки представити результати своєї праці у формі доповідей, презентацій, есе та коротких проєктів, але й продемонструвати такі важливі риси характеру, як старанність, наполегливість у досягненні поставлених цілей та здатність долати перешкоди. Діти отримують практичний досвід роботи з географічними даними.

Під час підготовки до географічних змагань педагог одночасно розв'язує два ключові питання: як збільшити зацікавленість школярів у пізнанні географії та як ідентифікувати тих учнів, які бачать своє майбутнє у використанні географічних навичок, а також посприяти їм у розкритті їхніх талантів та розвитку вміння самостійно навчатися. Часто обдарована дитина має багато граней таланту. Якщо вона до того ж наполеглива, то може досягти значних результатів у різних сферах. Відтак, учитель нерідко виявляє саме таких учнів та заохочує їх до участі у географічній олімпіаді, незалежно від того, чи планує учень обирати іншу фахову лінію в майбутньому. Ключовим аспектом у підготовці до олімпіадних задач є застосування теоретичного матеріалу та практичних навичок школярів, що відповідають навчальній програмі [22].

Отже, аналіз змісту та глибини олімпіадних задач з географії, незалежно від їхнього рівня, дає змогу зрозуміти: підготовка школярів до географічних олімпіад, особливо до фінальних турів, потребує всебічного підходу, який включає не лише глибоке знання теорії, але й розвинені практичні навички. Здатність використовувати теоретичні знання у певних умовах є надзвичайно важливою, адже географія в сьогоденному світі стає дедалі практично спрямованою сферою наукового знання, потрібною для вирішення чималої кількості нагальних проблем і щоденних справ. До того ж, географія — це «польова» наука, тож учасники олімпіад повинні бути готовими до роботи в полі. Враховуючи те, що географія досліджує усі можливі явища та факти «від геології до ідеології», учасники олімпіад повинні теж мати широку географічну обізнаність.

РОЗДІЛ 3.

ВПЛИВ ГЕОГРАФІЧНИХ ОЛІМПІАД ТА КОНКУРСІВ НА ЗАЦІКАВЛЕНІСТЬ УЧНІВ НАУКОЮ

3.1. Олімпіади як стимул до поглибленого вивчення географії

Серед найважливіших напрямів сучасної освіти – виявлення та підтримка талановитих дітей, формування середовища для розкриття їхніх талантів та потенційних можливостей. Для заохочення обдарованої молоді до поглибленого вивчення навчальних дисциплін організуються інтелектуальні змагання, зокрема предметні олімпіади.

Кожна країна зосереджується на розбудові та безперервному посиленні свого наукового підґрунтя. Це ключовий фактор її прогресу, добробуту, а також визначає її позицію на світовій арені. В епоху швидкого збільшення інформаційного обсягу надзвичайно важливим є формування наукової верхівки нації, здатної гарантувати стійкий розвиток та процвітання суспільства [1].

Виконання поставлених задач зумовлює надзвичайну вагу змагальної системи, яка заохочує активність і самостійне осмислення, здатність до самостійного здобуття нових знань та розв'язання непростих питань, тим самим реалізуючи потреби дитини в самостверженні та направляючи до свідомого вибору майбутньої професії. В нинішніх реаліях розвитку загально-освітніх шкіл першочерговим є підвищення рівня географічної освіти. Вирішити це завдання неможливо без усвідомленого прагнення школярів до здобуття знань з географії та їхнього неподробного зацікавлення цим предметом.

Відповідно до Положення головними завданнями учнівських олімпіад, турнірів, конкурсів з навчальних предметів, конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт, олімпіад зі спеціальних дисциплін та конкурсів професійної майстерності є:

- заохочення до творчого самовдосконалення серед дітей та учнів;

- виявлення та розкриття потенціалу обдарованих учнів, підтримка у професійному самовизначенні, спрямування на навчання у вищих навчальних закладах;
- надання можливостей для реалізації здібностей талановитих школярів;
- плекання творчої генерації молодих науковців та фахівців для різних сфер життя суспільства;
- стимулювання інтересу до глибокого вивчення шкільних предметів, спеціальних та професійних дисциплін, формування дослідницьких навичок у шкільному середовищі;
- активізація усіх форм позакласної та позашкільної роботи з учнями;
- підвищення якості викладання навчальних дисциплін, спеціальних та фахових предметів, поліпшення фахової підготовки учнів;

Б. Кремінський наголошує, що предметно-географічні олімпіади постають як різновид позашкільної роботи у сучасній освітній системі, виступаючи ефективним інструментом для формування у школярів прагнення до здобуття знань, активізації пізнавального процесу, розширення та закріплення отриманих знань, підтримки та заохочення юних талантів, а також для створення підґрунтя для збереження й розвитку інтелектуального надбання країни. Під час олімпіад учні мають змогу продемонструвати свої знання, навички та вміння з конкретного предмету або з кількох.

Згідно з поглядами В. Долгової, олімпіади спонукають до активної навчально-пізнавальної діяльності школярів, розкривають їх творчий потенціал та формують у них вміння змагатися в навчальному процесі. Вони не тільки допомагають виявити найбільш обдарованих учнів, але й забезпечують можливість більш глибокого вивчення навчального матеріалу, створюючи відповідне середовище для підтримки таких учнів.

Шкільні змагання, олімпіади – це заходи, які охоплюють широке коло учасників, адже до них залучаються школярі з різних класів. Ці заходи зазвичай планують заздалегідь, їх організують у школі кілька разів на рік, маючи на меті заохочення інтересу учнів до навчання, розширення їхнього розуміння світу,

підбиття підсумків діяльності гуртків та підвищення загальної якості навчання предмету.

О. Скафа та О. Тутова вивчають питання підготовки учнів до олімпіад через організацію позакласної роботи з географії, застосовуючи інформаційно-комунікаційні технології. Науковці переконані, що основна мета позашкільних занять з предмету – це, беручи до уваги інтереси учнів, поглибити та розширити знання з програмного матеріалу, ознайомити школярів із загальними ідеями та продемонструвати застосування географічних знань на практиці [7, с. 291].

Науковці рекомендують під час підготовки учнів до олімпіад використовувати елементи дистанційного навчання. Пізнавальна та продуктивна діяльність учнів може реалізовуватися в таких формах: дистанційні олімпіади, навчально-творчі проекти та курси [3, с. 251].

Залучення школярів до змагань інтелектуального плану допомагає виявити та розвинути їхній творчий потенціал, а також збільшити рівень знань з географії. Використання дистанційного навчання під час підготовки до олімпіад стає інструментом, який демонструє вчителю та учням нові перспективи для покращення ефективності роботи, посилює зацікавленість школярів до інформаційно-комунікаційних технологій та самого предмету, створює сприятливе середовище для розкриття та реалізації особистісного потенціалу учнів [1, с. 14].

Слід також зауважити, що академічні та особистісні успіхи старшокласників на пряму залежать від розвиненості їхньої здатності до самостійності, творчих здібностей, а також готовності до здійснення інтелектуальної діяльності в умовах змін. Сьогоднішні старшокласники мають вільно орієнтуватися у різних сферах діяльності, легко переходити між ними, ефективно використовувати знання та навички в різних життєвих ситуаціях.

На підставі виконаних досліджень, є підстави стверджувати значущість предметних олімпіад у системі розвитку талановитих дітей в сучасних навчальних закладах:

1. Інтелектуально-творчі олімпіади учнів - це комплексна форма виявлення та заохочення творчого потенціалу учнів в освітньому процесі.

2. Загальні принципи організації інтелектуально-творчих учнівських олімпіад: врахування та педагогічне забезпечення мотиваційного, пізнавального, дослідницько-творчого, особистісно-рефлексивного та соціального аспектів олімпіади; створення умов для залучення до олімпіади якомога більшої кількості учнів, надаючи їм можливість обирати конкретні форми та методи своєї участі; органічне інтегрування олімпіади в освітню систему певного рівня (наприклад, у систему конкретної школи).

3. Засадами організації інтелектуально-мистецьких учнівських змагань є: втілення особистісно-зорієнтованого освітнього напрямку; насичення освітнього простору, творчого й пізнавального досвіду школярів, враховуючи досвід рефлексивних та емоційно-ціннісних взаємин; гарантування взаємодії олімпіади з іншими формами освітнього процесу та формами покращення професійної компетентності вчителів.

4. Опис інтелектуально-творчого змагання школярів, який деталізує умови втілення визначених засад, повинен містити такі складники: програма проведення; типи завдань, порядок їхнього добору та формування наборів; шкали та способи оцінювання олімпіадних робіт; нюанси спілкування учасників олімпіади з вчителями та однокласниками.

У процесі взаємодії між школярами, вчителями та учасниками один з одним для забезпечення успішного проведення інтелектуально-творчих учнівських олімпіад використовуються такі інструменти: по-перше, учнів необхідно інформувати про критерії оцінювання їхніх досягнень, надаючи оцінки, де це можливо, в розгорнутій словесній формі (включаючи інформування через педагогів-керівників команд), а також через оперативні олімпіадні ЗМІ: бюлетені, листівки та стенди; по-друге, важлива оптимізація міжособистісного спілкування, запобігання та вирішення конфліктів під час олімпіади, забезпечуючи розробку та прийняття спільних правил поведінки, впровадження ритуалів, а також надання можливості учасникам отримувати моральну

підтримку від керівників, членів команд, експертів та вболівальників. Нарешті, критично важливо підтримувати дух єдності та колективного самовизначення, протиставляючи його конформізму, корпоративності та формалізму, як на рівні окремих команд, так і в організації олімпіади загалом [3, с. 17].

Інтелектуально-творчі учнівські олімпіади як організаційна освітня форма вирізняються: інтеграцією завдань, спрямованих на розвиток, навчання, виховання, з діагностичними аспектами; наголосом на соціальній значущості творчості; комбінуванням індивідуальних форм творчої діяльності з груповими та колективними; активним заохоченням розвитку мотивації та самосвідомості, а також рефлексивних здібностей школярів. З цього випливає:

- збільшення ефективності творчого процесу учнів різних вікових категорій під час інтелектуально-предметних змагань;
- зміна векторів особистісного зростання школярів;
- формування у більшості учнів прагнення до особистісного розвитку, включаючи творчий компонент;
- підвищення емоційної стійкості учнів в специфічних умовах інтелектуально-творчого змагання, розвиток наполегливості та толерантності як ключових рис характеру;
- формування у школярів особливого внутрішнього стану творчості – суб'єктності, особливо досягнення деякими учнями здатності самостійно ініціювати творчу активність;
- корекція комунікативної сфери та сфери самосвідомості у певної частини учнів, що особливо важливо для підлітків.

Отож, роль олімпіади полягає в поєднанні відбіркових і діагностичних завдань, з одного боку, з завданнями розвиваючими, виховними та навчальними, з іншого (у традиційному форматі проведення учнівських олімпіад пріоритет надається першим). Ця відмінність визначає як унікальність організації олімпіад, так і їхнє освітнє призначення.

3.2. Дослідження рівня зацікавленості учнів у науковій діяльності

Ми здійснили дослідження, що мало на меті аналіз процесу навчання географії в сучасній школі, а також пошук способів його вдосконалення та оптимізації. На першому, тобто констатуючому, етапі були поставлені наступні завдання:

- Визначити, як учні ставляться до природничих дисциплін та до можливості їхнього поглибленого вивчення.
- Проаналізувати, чим школярі зайняті у вільний час, та з'ясувати, наскільки учні охоплені роботою з географії.
- Вивчити досвід вчителів географії щодо проведення занять.
- Виявити сильні та слабкі сторони в методиках викладання, що застосовуються вчителями шкіл певного округу, та визначити, що потрібно для їх покращення.
- Оцінити рівень підготовки майбутніх вчителів географії до стимулювання пізнавальної активності учнів у шкільному середовищі.

Насамперед, ми організували опитування школярів для з'ясування їхнього сприйняття географії та активності під час уроків з цього предмету. В констатуючому етапі експерименту було задіяно учнів 6-9 класів, загалом 182 учня Ліцею № 23 ім. Романа Гурика Івано-Франківської міської ради.

Для вирішення поставлених у констатувальному експерименті задач, було ухвалено рішення провести опитування учнів та вчителів. Анкети знаходяться у додатках А та Б.

Визначаючи мінімальну кількість респондентів, що необхідна й достатня для представлення загальних характеристик, ми спирались на закон великих чисел. Він стверджує, що випадкові відхилення взаємно компенсуються, дозволяючи виокремити ключові, загальні закономірності. На думку Л. Б. Ітельсона, зазначена кількість респондентів гарантує достовірність отриманих результатів. Школярам було запропоновано анонімне заповнення анкети.

Аналіз відповідей учнів показав, що 48,8% відсоткам з них подобається географія, причому найбільший інтерес до цього предмета в учнів 6-х класів (66%), менший у 7-х (56%) та 8-х (50%) класах і найменший в учнів 9-х класів (37%). Результати анкетування учнів представлені в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Інтерес учнів 6-9 класів до різних природничих предметів за результатами констатувального експерименту

Предмет, який подобається	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас	Середнє значення
Географія	66%	56%	50%	37%	52,2%
Біологія	34%	15%	9%	13%	17,7%
Фізика	0%	29%	10%	29%	17%
Хімія	0%	0%	31%	21%	13%

Стосовно ставлення до природничих дисциплін, як засвідчують дані анкетування, позитивну оцінку висловили 56,7% респондентів. Ще 19,7% демонструють нормально-позитивне ставлення, у 15% виникають неоднозначні почуття до різних предметів природничого циклу, а негативне ставлення зафіксовано лише у 5,0% учнів. Не змогли визначитися з відповіддю 3,6% здобувачів освіти. Показово, що найбільше прихильників природничих предметів спостерігається серед учнів 6-го класу, де цей показник сягає 85%. Далі, за кількістю прихильників, йдуть семикласники (65%), учні восьмого класу (54%) та дев'ятого класу (31%). Детальні результати опитування представлені у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Ставлення школярів до природничих предметів

Характер ставлення (відповіді учнів)	6 клас	7 клас	8 клас	9 клас	Середнє значення
Позитивне	85%	65%	54%	31%	56,7%

Нормальне	7%	19%	26%	20%	19,7%
Як до яких	1%	9%	12%	35%	15,0%
Не знаю	5%	2%	6%	2%	3,6%
Негативне	1%	4%	2%	12%	5,0%

З таблиці 3.2, очевидно, що зацікавленість у природничих дисциплінах має тенденцію до зниження в міру переходу від класу до класу.

Окрім того, близько половини опитаних (48,1%) висловили бажання поглиблено вивчати природничі науки. У той же час, 34,5% не виявили такого інтересу. Решта 17,5% не надали чіткої відповіді. Ця тенденція зберігається й у період навчання з 6-го по 9-й клас. Якщо зосередитися на конкретних географічних заняттях, то найбільше задоволення учням приносить освоєння нового навчального матеріалу (39%). Також популярні лабораторні та практичні заняття (18,4%), особливо робота з картографічними матеріалами (15,4%). Науково-дослідна робота подобається 7% школярів, а робота з живими організмами приваблює 4,3% учнів.

Знайомство з навколишнім світом здебільшого обмежене шкільною програмою. Після уроків учні по-різному організують свій вільний час: 35,8% опитаних просто гуляють, 17,9% – проводять час за телевізором, 10,7% – грають у комп'ютерні ігри, ще 10,7% – відвідують спортивні секції, 8% – здобувають знання у музичних чи художніх школах, і тільки 7,9% – відвідують географічно-природничі гуртки. У відповідях на анкети велика частина учнів висловила бажання відвідувати ці гуртки, але, на жаль, їх немає в школі.

Стосовно позашкільних активностей, аналіз відповідей показав їхню помірну кількість у шкільному житті. Суттєва частка опитуваних, а саме 39,5%, не згадала жодної. Найбільш представленими виявилися тижні географії, інтелектуальні ігри та змагання, а також розгадування головоломок. Долучилися до них лише 32,2% школярів.

Опитування виявило, що лише 51,2% респондентів зверталися до бібліотеки за географічними книжками. Водночас 45,8% учнів зазначили, що

мають потрібну літературу вдома або ж взагалі не зацікавлені в читанні географічних видань. 2,9% опитаних ухилилися від відповіді. Водночас, спостерігати за живою природою й доглядати за організмами люблять 84,6% та 89,8% учнів відповідно.

До того ж, 20,9% респондентів-школярів вважають, що їхнє професійне майбутнє буде пов'язане з географією (найчастіше згадували фах еколога, геолога, екскурсовода). Хоча, як це часто буває, кількість охочих опанувати ці професії зменшується з кожним класом (6 клас – 27%, 7 клас – 22%, 8 клас – 21%, 9 клас – 15%). Однак позитивне ставлення до географії, тяга до читання видань географічного характеру, виконання дослідів та спостережень з предмету, або ж бажання обрати «географічну» професію, ще не вказує на активізацію пізнавальної діяльності. Про неї ми можемо робити висновки, оцінивши рівень сформованості пізнавальних операцій, які утворюють пізнавальну діяльність учнів під час класної роботи.

Для досягнення поставленої мети ми запровадили показник сформованості пізнавальних навичок, який було позначено як D. У ході нашого дослідження було відібрано 6 видів пізнавальної діяльності, оцінювання яких здійснювалось за триступеневою системою (0, 1, 2 бали), враховуючи такі вимоги та індикатори:

- 0 балів – характеристика відсутня або вміння не сформоване;
- 1 бал – якість (уміння) виявляється епізодично, що має прямий вплив на виконання завдань;
- 2 бали – певні прояви якості (вміння) помітні в роботі, але не завжди є якісними.

Отже, найбільша можлива кількість балів, яку здатний отримати учень за вказаними критеріями, дорівнює 12 балів. Ступінь розвитку пізнавальних навичок у дітей було визначено на основі анкетування, проведеного серед вчителів та учнів, а також шляхом спостереження за навчальною діяльністю школярів.

Результати дослідження засвідчили: 2 школярі отримали по 1 балу, 7

учнів – по 2 бали, аж 55 учнів – по 3 бали, 46 учнів – по 4 бали, 29 учнів – по 5 балів, 17 учнів – по 6 балів, 9 учнів – по 7 балів, 6 учнів – по 8 балів, 5 учнів – по 9 балів, 3 учні – по 10 балів, 1 учень – по 11 балів та ще 1 учень – по 12 балів.

Отже, найнижча оцінка з-поміж отриманих балів становить 1, а найбільший показник, зафіксований у роботах школярів, сягнув 12 балів. З огляду на це, було проведено обчислення коефіцієнту розвитку пізнавальних навичок учнів у процесі навчально-виховної діяльності з географії. Мінімальне значення цього коефіцієнту було визначено за наведеною формулою:

$$D_{min} = \frac{p}{m} \quad (3.1)$$

де, p – представляє собою найменшу кількість балів, яку конкретний учень набрав за всіх шістьох вище зазначених критеріїв. З іншого боку, m – визначає найбільшу теоретично можливу кількість балів, яку учень міг би заробити. Згідно з проведеними підрахунками, показник сформованості пізнавальних навичок у школярів під час вивчення географії у конкретного учасника коливався в діапазоні від 0,08 до 1. На основі цих даних ми змогли визначити межові величини коефіцієнта розвитку пізнавальної діяльності учнів на кожному окремому рівні.

Ми виокремили три ступені розвитку когнітивних навичок у школярів з географії: низький, середній та високий. Встановивши різницю між найбільшим та найменшим показниками коефіцієнта сформованості когнітивних вмінь учнів у процесі навчання географії ($1 - 0,08 = 0,92$) та розділивши її на три ($0,92 : 3 \approx 0,31$), ми розрахували величину, на яку змінюється кожен з рівнів сформованості пізнавальної діяльності.

Далі до найменшого показника коефіцієнта сформованості пізнавальних дій школярів додали значення, на яке підвищується цей рівень ($0,08 + 0,31$) і отримали 0,39. Таким чином, крайні значення коефіцієнта сформованості пізнавальних дій низького рівня варіюються від 0,08 до 0,39. У той же час, 0,39 є нижньою межею середнього рівня сформованості пізнавальних дій учнів.

Відповідно до наших досліджень, було встановлено критерії для кожного

рівня. Отже, учням з низьким рівнем сформованості пізнавальних навичок відповідають значення D в діапазоні від 0,08 до 0,39. Для середнього рівня характерні показники від 0,39 до 0,70, а високий рівень демонструє значення від 0,70 до 1.

Таблиця 3.3.

Переведення балів учасників в одиниці

Бали	Частка від 1	Бали	Частка від 1	Бали	Частка від 1
1	0,08	5	0,42	9	0,75
2	0,17	6	0,50	10	0,83
3	0,25	7	0,58	11	0,92
4	0,33	8	0,67	12	1

Оцінки, що їх здобули учні, порівняли з визначеними рамками: було з'ясовано, що школярі з результатом 1–4 бали демонструють низький рівень розвитку пізнавальних умінь; ті, чий результат сягає 5–8 балів – середній рівень, а учні з показником 9–12 балів свідчать про високий рівень.

Здійснені обчислення засвідчили, що, керуючись підсумками констатуючого етапу дослідження, позначено такі показники: незначний рівень розвитку когнітивних операцій виявили 133 учнів, що складає 73,2%; помірний рівень продемонстрували 45 учнів (25,2%), і лише 3 школярів (1,6%) показали високий рівень.

Обчислення середнього показника коефіцієнта сформованості пізнавальних дій школярів у процесі навчання географії проводилось за такою формулою. Згідно з наведеними даними, середнє значення коефіцієнта сформованості пізнавальних дій у процесі навчання географії школярів вираховується як:

$$D_{\text{сер}} = \frac{12 \times 181}{821} = 2,64$$

Цей результат вказує на невисокий ступінь розвитку когнітивних навичок у школярів під час навчання географії.

Отже, отримані дані дослідження засвідчили, що зацікавленість школярів географією значна, відтак, учителям треба перманентно її плекати. Попри це, сучасні учні не надто залучені до вивчення географії. Як бачимо, чітко проглядаються невикористані перспективи освітньої діяльності з географії в нинішній школі. Рівень сформованості пізнавальних навичок школярів в освітній діяльності з географії залишається низьким.

Окрім того, ми зосереджували увагу на думках педагогів щодо викладання природничих наук та фактичному перебігу навчального процесу. Для збору інформації було проведено анкетування вчителів природничого циклу в ліцеї №23 імені Романа Гурика. Форма анкети розміщена в Додатку В. Участь в анкетуванні взяли 20 осіб. Всі респонденти мали вищу педагогічну освіту, а їхній педагогічний стаж варіювався від 1 до 30 років (90 % мали стаж, що перевищував 5 років).

Відповіді вчителів засвідчили, що системно працюють над посиленням пізнавальної активності: тільки 10 % респондентів, часто – 15 %, зрідка – 10 %, 1-2 рази на рік в період предметних тижнів – 10 %. Решта – організовують 1-4 рази на місяць заняття гуртків та виховні години (40%), а окремі – щодня в канікулярний час (5 %), 10% педагогів утримались від відповіді.

Проведене нами вивчення демонструє, що педагоги вдаються до таких інструментів активізації пізнавальної діяльності учнів: проблемні запитання, індивідуальні завдання, робота в групах, креативні завдання, інтерактивні методи, ігри, підготовка доповідей, наукових розвідок, рефератів, дискусії, використання ТЗН (технічних засобів навчання), самостійна робота, практичні роботи, екскурсії, походи, вікторини, евристичні бесіди, створення атмосфери успіху та інші.

Згідно з досвідом викладачів, цей вид діяльності підтримує самовираження (такий висновок зробили 50% опитаних), поглиблює та збагачує знання, дозволяє ознайомитися з новими захопливими матеріалами (20 %), стимулює розвиток творчих здібностей, самостійності та уяви (10 %), формує відчуття взаємопідтримки (5 %), сприяє появі здорового змагального

духу (5 %), а 10 % педагогів не надали відповіді.

Окрім того, різноманіття активностей на уроках природничого циклу захоплює учнів захоплюючим контентом, нетрадиційними форматами та підходами до проведення занять, іграми, невимушеною атмосферою, добровільністю участі, зміною видів діяльності та іншим. Отож, не дивно, що 55% опитаних вчителів-предметників відзначили, що учні демонструють позитивне ставлення до вивчення, виявляють інтерес, бажання та активність під час занять, 20% вказали на активну участь більшості учнів у навчальному процесі, 15% відмітили активність окремих учнів, а 10% повідомили про неоднозначне ставлення учнів до уроків.

Отже, у переважній більшості випадків учні виявляють охоту до навчального процесу, за умови, що його організують педагоги школи. Найбільше зацікавлення в учнів спричиняють екскурсії (40 %), ігри (15 %), вечори (15 %), конкурси, вікторини та інтелектуальні змагання (15 %), гурткові заняття (10 %), туристичні походи (5 %).

Перед початком емпіричного дослідження ми провели вивчення рівня розвитку пізнавальної активності. Метою було переконатися у відповідності основних вихідних умов для експериментальної та контрольної груп, а також встановити стартовий рівень розвитку пізнавальної активності школярів. Шляхом аналізу результатів спостережень та анкетування учнів, були здобуті дані, представлені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Рівні пізнавальної активності учнів на констатувальному етапі експерименту

Засіб активізації пізнавальної діяльності учнів	К-сть учнів	Групи	Рівні пізнавальної активності					
			Високий Рівень		Середній рівень		Низький рівень	
			К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%
Тижні географії	91	К	30	32,9	42	45,8	19	21,3
	91	Е	29	32,2	37	40,4	25	27,4

Експерсії	43	К	7	15,6	29	68,8	7	15,6
	43	Е	7	15,6	31	71,7	5	12,7
Гуртки	41	К	6	15,1	22	54,6	13	30,3
	41	Е	6	14,7	24	57,4	11	27,9
Індивідуально-дослідна робота	6	К	1	15,4	3	46,2	2	38,4
	6	Е	1	23,1	3	46,2	2	30,7
Загальні результати експерименту	182	К	44	24,3	96	53,0	41	22,7
	182	Е	43	23,7	95	52,5	43	23,8

Аналізуючи таблицю 3.4 можна констатувати, що відмінності між рівнями у кожній вибірці виявились незначними. Результати аналізу демонструють, що учні переважно демонструють середній рівень пізнавальної активності. Число школярів із високим рівнем пізнавальної активності з географії приблизно дорівнює числу тих, хто має низький рівень.

Оскільки метою нашого дослідження не був детальний розгляд кожного з елементів пізнавальної активності, оскільки ми визначали загальний рівень пізнавальної активності, важливо відзначити, що найбільшого розвитку набув мотиваційний компонент (позитивне сприйняття географії, зацікавленість у пізнанні), а найменшого – змістовно-операційний (недостатній рівень навичок аналізу, систематизації, узагальнення та ін.). Морально-вольовий компонент в учнів 6-9 класів також показав недостатній рівень розвитку: здобувачі освіти не виявляють значного бажання брати участь у дискусіях, відчувають невпевненість, не володіють навичками відстоювання власної точки зору та самоаналізу. Виходячи з даних констатувального етапу потрібно здійснювати корекцію та розвивати, стимулювати інтерес учнів до географічної науки.

3.3. Впровадження програми залучення учнів до географічних змагань

Ми виявили переважання середнього та низького рівнів інтересу учнів

до науки, тому варто здійснювати корекцію даного явища. Одним з методів розвитку інтересу учнів до науки ми обрали географічні олімпіади та конкурси. Основними методами підготовки до олімпіад та конкурсів є: опрацювання карти, розв'язання задач з нестандартними умовами, повторення матеріалу минулих років, вирішення географічних задач, розробку дослідницьких проектів, а також організацію тижнів географії, вікторин, КВК, організація географічних гуртків, екскурсії.

Формувальний експеримент передбачав використання різноманітних видів діяльності на уроках географії, що ґрунтуються на особистісно-зорієнтованому підході для активізації пізнавальної активності учнів. Методика дослідження розроблена згідно з психолого-педагогічними вимогами та враховувала вікові особливості школярів, надаючи змогу одночасного залучення до діяльності великої кількості учнів; безпосереднього контакту з природою; впровадження індивідуального підходу та інших аспектів.

З огляду на зацікавленість учнів до інтерактивних завдань, змагань, ми включили чимало вправ у форматі гри. Дослідження продемонстрували, що ігрові форми роботи з географією стимулюють пізнавальний процес школярів, сприяють кращому запам'ятовуванню матеріалу, а також спонукають до колективного обміну ідеями.

У процесі становлення змістовно-операційного елементу пізнавальної діяльності, матеріал з географії не пропонувався у вже сформованому вигляді, а його здобували шляхом самостійної роботи учнів. Здобувачі освіти набували навичок використання різноманітних джерел інформації, включаючи літературу з географії.

Формування емоційно-вольового складника передбачало виховання в учнів таких якостей, як наполегливість, цілеспрямованість, старанність, віра у власні сили, здатність обстоювати власну точку зору під час обговорень, аналізувати власні вчинки в процесі активної участі в організації роботи на уроці. Учні брали участь в оцінюванні (журі), а також їх навчали самостійно оцінювати свою діяльність.

На наш погляд, предметні тижні відкривають широкі горизонти для активізації пізнавальної діяльності учнів. Тижні географії об'єднують безліч позакласних заходів. Їх організація сприяє як поглибленню та розширенню знань з географії, так і розвитку творчості та ініціативи школярів, підсилює зацікавленість предметом, активізує пізнавальну діяльність школярів, акцентує увагу на важливості та перспективах розвитку географії як науки та інше [53].

У програму тижня входять урочисте відкриття (лінійка), екскурсії, географічні вечори та святкування, конференції, лекції педагогів, зустрічі з цікавими особистостями, веселі конкурси, перегляд відео-фільмів, організація книжкової виставки в бібліотеці, проведення «круглих столів», диспутів, інтелектуальних ігор.

Підготовка таких заходів планується завчасно, а їх безпосереднє здійснення відбувається у визначений період. До заходу готуються газети про видатних географів; учні розробляють кросворди та географічні казки, готують завдання для КВК, виступи на конференціях, експериментальні завдання та захопливі досліди на заняттях гуртків чи географічних вечорах. Тиждень географії в школі може бути водночас святковим, освітнім та виховним заходом». Завершується тиждень виставкою творчих робіт учнів та підбиттям підсумків проведених конкурсів, оглядів, олімпіад, а також нагородженням переможців. У структурі тижня географії можна виокремити три складові: теоретичну, практичну та ігрову (таблиця 3.5).

Таблиця 3.5.

Структура тижня географії

Компонент		
<i>Теоретичний</i>	<i>Практичний</i>	<i>ігровий</i>
Конференції	випуск стінгазет, журналів, бюлетенів	дидактичні ігри
Диспути	виготовлення наочності	рольові ігри
Лекторій	виставки учнівських робіт	інтелектуальні ігри
зустрічі з представниками різних професій	оформлення фотоальбому	конкурси, вікторини

перегляд відеофільмів	екскурсії та походи	турніри
-----------------------	---------------------	---------

Звісно, якщо у школі є кілька вчителів географії, планування та організація предметного тижня стає значно простішою задачею, бо кожен з педагогів зможе зосередитися на тому сегменті роботи, де він відчуває себе найбільш компетентним. У випадку, коли фахівець з географії є єдиним у школі, у проведенні запланованих заходів йому активно допомагають інші вчителі-предметники та педагоги-організатори. Також, гарною практикою є об'єднання тижнів географії з тижнями хімії, біології чи інших предметів. Предметні тижні будуть справді ефективними, якщо до їхньої підготовки залучена вся шкільна спільнота. Це не лише стимулює зростання зацікавленості до самих заходів та підкреслює їхню значущість, але й зміцнює відчуття єдності у колективі.

На наш погляд, ключова мета тижня географії – залучити якомога більше учнів, від найменших до старшокласників. Особливу увагу слід приділяти тим, хто має проблеми з дисципліною, адже «... позакласна робота може захопити їх, відвернути від поганих звичок» [83, с. 5]. Отож, про підготовку до тижня географії має знати вся школа. Барвисті оголошення, шкільне радіо, завдання для класів – усе це привертає увагу учнів ще до початку тижня, заохочуючи їх до участі у заходах.

В оголошенні, що висіло на видному місці заздалегідь, повідомлялися не лише дата, місце та план проведення заходів тижня, але й також перераховувались усі можливі форми діяльності, що чекали на школярів під час цього періоду (Додаток Д).

У цьому оголошенні кожен школяр мав змогу відшукати щось варте уваги. Це посприяло залученню більшої кількості дітей до участі. За 1–1,5 місяці до предметного тижня формувався спеціальний оргкомітет із числа найбільш активних учнів, що проявляють зацікавленість географією, мають знання з предмету та вміють запалити в інших учнів бажання пізнавати географію. Члени оргкомітету розробляли план проведення тижня, призначали відповідальних за кожен захід, розподіляли обов'язки. При цьому учні самі обирали собі завдання та доручення, які їх найбільше приваблювали та мали особистісне значення.

Кожен займався тим, що йому найкраще вдавалося: хтось писав сценарій, хтось оформлював шкільну стінгазету, хтось малював, декламував вірші, а хтось виступав за свій клас у КВК тощо. Учні проводили конкурси, готували запитання для вікторин, організовували виставки власних робіт, зустрічі з цікавими людьми, вечори запитань та відповідей, засідання дискусійних клубів, «круглі столи», тренінги та інше.

Застосування підходу, орієнтованого на особистість, дало змогу зробити предметний тиждень не лише цікавим та насиченим, а й сприяло самореалізації кожного, хто до нього долучився. Організуючи тиждень географії, ми прагнули побачити в кожній дитині унікальну, неповторну особистість, виявляти повагу та розуміння, приймати її та вірити в неї, допомагаючи реалізувати себе в позакласній роботі. Особливу увагу приділили залученню до заходів учнів старших класів, адже саме у цьому віці гостро відчувається потреба у визнанні власної значущості та знаходженні свого місця в колективі. Учні часто піддаються впливу однолітків, і їхні погляди формуються під впливом колективної думки. Саме тому позакласні заходи включали якнайбільше колективних форм роботи.

Відповідно до методичних порад науковців, час проведення тижня з певного предмету та його наповнення зазнавали змін щороку. Це зумовлено тим, щоб уникнути щорічного повторення того самого програмного матеріалу та одноманітності в підходах. Для запобігання надмірному навантаженню на учнів, ретельно підбирали різноманітні активності. На кожен день тижня планувалась конкретна подія. З метою зручності планування застосовувався такий підхід: скажімо, вівторок – день, присвячений теоретичним знанням, середа – день екскурсій, четвер – день інтелектуальних змагань тощо.

Ефективним є організація інтегрованих тижнів з предметів, що набули поширення в сучасній школі (тижня географії та біології). Спільно з учителем біології було розроблено та проведено студентами тиждень географії та біології у Ліцеї №23 імені Романа Гурика (Додаток Г).

На оформлення шкільного простору слід спрямувати значні зусилля. Крім традиційної стіннівки та стенду, школу доцільно прикрасити плакатами з географічною тематикою. Заходи, що організовуються в рамках тижня географії, повинні бути захопливими та цікавими. Основна мета – популяризація географічних знань серед учнів, виявлення найталановитіших та активізація пізнавального процесу серед школярів.

Суттєвою ознакою пізнавальної активності є не просто нагромадження знань у процесі вибіркової роботи, а саме активні дії суб'єкта. Це може бути участь у різноманітних заходах, робота над стінгазетою, читання фахової літератури, розв'язування кросвордів, ведення щоденника спостережень та інше.

З метою заохочення учнів до пізнання під час проведення тижня, можна влаштувати змагання між класами, оцінюючи кращу розповідь, статтю для стіннівки, презентацію книги чи фотографію тварини тощо. Це стимулюватиме дітей до самостійного опрацювання додаткових інформаційних джерел. Ініціативність та самостійна робота з інформацією є ключовими проявами активізації пізнавальної діяльності.

Як відомо, серед засобів, що підносять емоційний запал пізнавальної праці, вагоме місце займають змагання. Саме через це одним із заходів розвитку пізнавального інтересу є «День географічних інтелектуальних змагань»: «КВК», «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Поле чудес», «Перший мільйон», «Щасливий випадок», «LG-Еврика», «Найрозумніший», «Інтелект-шоу». Окреслені змагання проводилися задля виявлення серед учнів найкращого географа. До того ж, окреслюючи дидактичне завдання гри, в першу чергу мали на увазі, які знання, уявлення дітей мусять засвоюватися, закріплюватися, які розумові дії у зв'язку з цим розвиваються, а також, які риси вдачі учня можна формувати засобами цієї гри (активність, самостійність тощо).

Наше дослідження продемонструвало, що тижні географії відкривають значні перспективи для майбутніх вчителів географії. Саме в процесі їхнього планування та реалізації педагоги мають змогу відшліфувати навички організації позакласних заходів з предмету. Майбутні педагоги не лише креативно

підходили до організації позаурочної роботи, але й спонукали учнів до реалізації їхніх творчих потенціалів.

3.4. Аналіз результатів впливу програми на рівень інтересу учнів до науки

По завершенні досліджу, здійснено оцінювання сформованості рівнів пізнавальної активності у обох групах - контрольній та експериментальній. Проведений експеримент дозволив встановити помітне зростання пізнавальної активності в учнів експериментальних груп. Результати, отримані в ході формувального експерименту, представлені в таблиці 3.7.

Таблиця 3.7

Рівні пізнавальної активності школярів після експерименту								
Засіб активізації пізнавальної діяльності	К-сть учнів	Групи	Рівні пізнавальної активності					
			Високий		Середній		Низький	
			К-сть учнів	%	К-сть учнів	%	К-сть учнів	%
Тижні географії	91	К	31	34,5	43	47,3	17	18,2
	91	Е	54	59,3	26	28,4	11	12,3
Екскурсії	43	К	8	18,9	29	67,2	6	13,9
	43	Е	22	51,1	19	43,3	2	5,6
Гуртки	41	К	8	18,3	21	52,4	12	29,3
	41	Е	15	37,7	22	52,5	4	9,8
Індивідуальна робота	6	К	1	15,4	3	46,2	2	38,4
	6	Е	2	30,7	3	53,9	1	15,4
Загальні результати експерименту	182	К	48	26,4	96	53,1	37	20,6
	182	Е	93	51,4	70	38,3	18	10,3

Порівняння показників, зібраних до та після проведення досліджу, дозволяє констатувати, що у переважній більшості учасників

експериментальних груп спостерігалось суттєве зростання рівня пізнавальної активності, на відміну від учнів з контрольних груп (таблицю 3.8).

Таблиця 3.8.

Динаміка пізнавальної активності учнів в умовах експерименту (%)

Засіб активізації пізнавальної діяльності	К-сть учнів	Зрізи	Рівень пізнавальної активності					
			Високий		Середній		Низький	
			К	Е	К	Е	К	Е
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>	<i>9</i>
Тижні географії	91	I	32,9	32,2	45,8	40,4	21,3	27,4
	91	II	34,5	59,3	47,2	28,4	18,2	12,3
Експерсії	43	I	15,6	15,6	68,8	71,7	15,6	12,7
	43	II	18,9	51,1	67,2	43,3	13,9	5,6
Гуртки	41	I	15,1	14,7	54,6	57,4	30,3	27,9
	41	II	18,3	37,7	52,4	52,5	29,3	9,8
Індивідуальна робота	6	I	15,4	23,1	46,2	46,2	38,4	30,7
	6	II	15,4	30,7	46,2	53,9	38,4	15,4
Загальні результати експерименту	182	I	24,2	24,0	53,2	51,8	22,6	24,2
	182	II	26,4	51,4	53,1	38,3	20,5	10,3

За після-діями повторного заміру ступеня розвитку пізнавальної активності серед школярів, залучених до дослідження, розподіл школярів за рівнями виглядав наступним чином: 93 учні (51,4%) досягли високого рівня, 69 (38,3%) продемонстрували середній, і 19 (10,3%) мали низький рівень. Це означає, що 50 учнів (27,4%) перемістилися з групи із середнім рівнем до групи з високим, 25 учнів (13,9%) перейшли з групи з низьким рівнем до групи з середнім рівнем пізнавальної активності, тоді як у інших учнів відбулися зміни всередині існуючого рівня, проте у напрямку підвищення показника. Дані порівняльного аналізу для експериментальної та

контрольної груп наведені у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9.

Порівняння рівнів пізнавальної активності в учнів контрольних та експериментальних груп до і після експерименту

Засіб активізації пізнавальної діяльності	Рівень пізнавальної активності, %					
	Високий рівень		Середній рівень		Низький рівень	
	К	Е	К	Е	К	Е
Тижні географії	+1,6	+27,1	+1,4	-12	-3,1	-15,1
Експерсії	+3,3	+35,5	-1,6	-28,4	-1,7	-7,1
Гуртки	+3,2	+23	-2,2	-4,9	-1	-18,1
Індивідуальна робота	0	+7,6	0	+7,7	0	-15,3
Загальні результати експерименту	+2,2	+27,4	-0,1	-13,5	-2,1	-13,9

Отже, аналіз підсумків експерименту показав: за умови впровадження дієвих форм та типів навчальної роботи з географії, які враховують особистісні особливості учнів та стимулюють їх пізнавальну активність, відбулися помітні зміни у визначенні рівнів цієї активності (в експериментальних класах). Зокрема, зросла кількість школярів з найвищим рівнем розуміння матеріалу.

Отримані експериментальні відомості дають змогу констатувати, що в учнів експериментальних груп рівень розвитку пізнавальної активності був значно вищим, ніж у контрольних. З цього випливає, що застосовані методи роботи на уроках географії показали свою ефективність у активізації пізнавальної діяльності учнів.

Крім того, про підвищення пізнавальної активності в експериментальних групах свідчать дані педагогічних спостережень: панування атмосфери зацікавленості, очікування цікавих завдань, дискусії на уроках, прагнення ставити запитання, доповнювати та уточнювати відповіді однокласників, вияв самостійності в процесі навчання. Учні контрольних груп залишилися без змін у ставленні до предмета.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних висновків.

1. Досліджено пізнавальну активність як чинник ефективного навчання. Активізація пізнавального інтересу визначається як процес, у межах якого викладачі, використовуючи спеціальні підходи, спонукають інтелектуальні, моральні, вольові та фізичні ресурси учнів задля досягнення поставлених цілей навчання, виховання та розвитку, долаючи їхню відчуженість, заохочуючи їхню пізнавальну активність, впроваджуючи ефективні форми та методи навчання.

2. Охарактеризовано вікові та психологічні особливості учнів старших класів.

3. Охарактеризовано методи активізації інтересу школярів до географії. Стимулювання навчальної діяльності потребує від викладача застосування широкого спектру підходів, способів роботи та форм навчання, які спонукають учнів до активної та самостійної праці. Завдяки стимулюванню пізнавальної активності школярів, використанню сучасних освітніх технологій, їхньому кваліфікованому аналізу й практичному впровадженню, ігровим елементам, інтерактивним методикам, методам проблемного викладу та передовим навчальним технологіям, творчі педагоги здатні зробити кожен урок географії неповторним, захопливим та інформативним. Для заохочення учнів до нового навчального матеріалу потрібно застосовувати різноманітні методики, серед яких: створення проблемних ситуацій, демонстрація новизни, підкреслення важливості, забезпечення динаміки та використання дослідницьких підходів. Ці прийоми пробуджують цікавість та пізнавальний інтерес і можуть бути включені на будь-якому етапі навчального процесу. Залучення учнів до різних видів роботи під час вивчення теми сприяє розвитку їхніх компетентностей та здатності чітко висловлювати свої знання, уміння та навички.

4. Дослідження значення шкільних географічних олімпіад. Сучасний шкільний олімпійський рух – це дітище барона П'єра де Кубертена. Географічна

олімпіада формує в учнів самостійність, відповідальність, дисциплінованість, прагнення до успіху, завзяття та старанність, навчає самостійно долати труднощі, знаходити незвичайні підходи при вирішенні завдань різного характеру. Організуючи олімпіади, ми даємо дітям шанс розкрити свої здібності, бо кожна дитина щось вміє, чи то творити, чи то вивчати науку, або ще щось інше.

5. Проаналізовано особливості організації олімпіад в Івано-Франківській області. Для налагодження та проведення олімпіад, відповідні освітні інстанції формують організаційні комітети. Також визначаються експерти-консультанти, а для контролю над виконанням завдань та оцінювання результатів – журі. З метою укладання олімпіадних завдань, оргкомітети утворюють предметно-методичні комісії. До їх складу включають фахівців у відповідних предметних галузях, які відповідають за забезпечення наукової відповідності змісту завдань та їх нерозголошення до моменту оприлюднення.

6. Здійснено аналіз методичних рекомендацій щодо підготовки учнів до географічних конкурсів та олімпіад. Підготовка до географічних олімпіад – це шлях, який ставить перед викладачем завдання заохотити учнів до пізнання географії, розвинути їхню здатність до логічного міркування, прищепити наполегливість та прагнення до самостійного навчання. Аналіз змісту та глибини олімпіадних задач з географії, незалежно від їхнього рівня, дає змогу зрозуміти: підготовка школярів до географічних олімпіад, особливо до фінальних турів, потребує всебічного підходу, який включає не лише глибоке знання теорії, але й розвинені практичні навички.

7. Проведено дослідження рівня зацікавленості учнів у науковій діяльності. Результати аналізу демонструють, що учні переважно демонструють середній рівень пізнавальної активності. Число школярів із високим рівнем пізнавальної активності з географії приблизно дорівнює числу тих, хто має низький рівень. Оскільки метою нашого дослідження не був детальний розгляд кожного з елементів пізнавальної активності, оскільки ми визначали загальний рівень пізнавальної активності, важливо відзначити, що найбільшого розвитку набув

мотиваційний компонент (позитивне сприйняття географії, зацікавленість у пізнанні), а найменшого – змістовно-операційний (недостатній рівень навичок аналізу, систематизації, узагальнення та ін.). Морально-вольовий компонент в учнів 6-9 класів також показав недостатній рівень розвитку: здобувачі освіти не виявляють значного бажання брати участь у дискусіях, відчують невпевненість, не володіють навичками відстоювання власної точки зору та самоаналізу. Виходячи з даних констатувального етапу потрібно здійснювати корекцію та розвивати, стимулювати інтерес учнів до географічної науки.

8. Розроблено заходи впровадження програми залучення учнів до географічних змагань. Одним з методів розвитку інтересу учнів до науки ми обрали географічні олімпіади та конкурси. Основними методами підготовки до олімпіад та конкурсів є: опрацювання карти, розв'язання задач з нестандартними умовами, повторення матеріалу минулих років, вирішення географічних задач, розробку дослідницьких проектів, а також організацію тижнів географії, вікторин, КВК, організація географічних гуртків, екскурсії. Для нашої програми розвитку інтересу учнів до науки ми обрали наступні заходи: тижні географії, екскурсії, гуртки, індивідуально-дослідна робота. Формувальний експеримент передбачав використання різноманітних видів діяльності на уроках географії, що ґрунтуються на особистісно-зорієнтованому підході для активізації пізнавальної активності учнів.

9. Проведено аналіз результатів впливу програми на рівень інтересу учнів до науки. Експериментально досліджено, що успішність заходів з підготовки до географічних олімпіад значною мірою визначається методичною обізнаністю педагогів. Дослідження засвідчили, що такі форми роботи, як: тижні географії, екскурсії, робота в гуртках та індивідуальні дослідницькі завдання в школі, сприяють посиленню пізнавального інтересу учнів до науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми розвитку педагогічної освіти: інновації, виклики, перспективи: збірник тез доповідей за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції (15 березня 2024 р., м. Мукачево). Мукачево: Видво МДУ, 2024. 313 с.
2. Алексієнко С. О. Інноваційні технології навчання як засіб розвитку творчої активності учнів. *Біологія. Шкільний світ*. Київ, 2018. Вип. 10. С. 2–5.
3. Амеліна О. С., Цуркан О. В. Дистанційне та змішане навчання. *Досвід, поради, інструменти*. Харків: Основа, 2022. 128 с.
4. Базюк Л. В., Галіпчак Х. Ю. Розвиток фахових компетентностей здобувачів освіти під час виконання індивідуальних завдань навчально-дослідницького спрямування. *Інноваційні практики наукової освіти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 8-11 грудня 2021 р.). Київ: Інститут одарованої дитини НАПН України, 2021. С. 31-32.
5. Балацінова А. Д. Роль факультативних занять у педагогічній підтримці обдарованих учнів загально-освітніх шкіл України (друга половина ХХ століття). *Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 49. С. 255-266.
6. Барнінець О. Класифікація ігрових методів навчання історії з погляду компетентнісного підходу. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2017. № 3. С. 14–20
7. Башинська Т. Способи організації взаємодії вчителя й учнів у навчально-виховному процесі. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: зб. наук. праць*. 2016. Вип.3. С.49-55.
8. Безуглий В. В., Лисичарова Г. О. Особливості формування картографічної компетентності в учнів 10-х класів засобами підручника географії. *Вісник університету Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. Педагогічні науки. 2021. №2. С. 85-92.

9. Биков В. Ю., Спирін О. М., Пінчук О. П. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. *Вісник Кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. 2020. № 1. С. 27–36.
10. Білоус О. В. Вікова психологія: навч. посіб. Чернігів: Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, 2015. 108 с.
11. Біляковська О. О. Аналіз контролю та оцінювання навчальних досягнень старшокласників у практиці сучасної школи. *Рідна школа*. 2020. №3. С.19-20.
12. Біологія і екологія. Інтегрований курс «Природознавство». 6-11 класи: навчальні програми, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу в 2018/2019 навчальному році. Укладач С.С. Фіцайло. Харків. Вид-во «Ранок», 2018. 288 с.
13. Бобилев Д. Є., Барабан К. О., Савіцька А. В. Факультативний курс Задачі оптимізації для учнів 10-11 класів в рамках концепції STEM-освіти. *Наукові записки Центрально-українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Педагогічні науки*. 2018. 168. С. 34-38.
14. Бойко Т. М. Розвиток творчо-пізнавальної діяльності молодших школярів з використанням інноваційних технологій. *Бібліотека методичних матеріалів*. 2020. **URL:** <https://vseosvita.ua/library/embed/0100acy2-573d.docx.html> (дата звернення 21.03.2025)
15. Браславська О. В. Методика навчання географії у профільній школі: курс лекцій. Умань: ВПЦ «Візаві», 2015. 206 с.
16. Вальдімат Яна Олександрівна. Методична проблема: «Прийоми мотивації пізнавальної діяльності на уроках біології». **URL:** <https://vseosvita.ua/library/metodychna-problema-priyomu-motyvatsii-piznavalnoi-diialnosti-na-urokakh-biologii-767190.html> (дата звернення 18.03.2025)
17. Васильєва Д. Стан дистанційного навчання під час війни в Україні. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 2. С. 38–47

18. Васько О., Горбенко Т. Структура пізнавального інтересу молодших школярів. *Дошкільна освіта: від традицій до інновацій: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф.* (м. Суми, 11-12 жовт. 2017 р.). Суми, 2017. С. 157-160.
19. Вишневська Л. В., Вишневський В. П., Попович Т. А., Рябініна Г. О. Пізнавальний інтерес – основна рушійна сила якісного навчання, дослідження ефективності його формування. *Природничий альманах. Серія: Біологічні науки.* 2017. № 24. С. 7–17.
20. Відповіді на завдання 2-го етапу Всеукраїнської учнівської олімпіади з географії. **URL:** <https://erudyt.net/navchalni-predmety/geografiya/vidpovid-na-zavdannya-2-ho-etapu-vseukrajinskoji-uchnivskoj-olimpiady-z-heohrafiji.html> (дата звернення 10.03.2025)
21. Вішнікіна Л. П., Топузов О. М. Структура предметної географічної компетентності учнів (рекомендації для вчителів географії). *Українська професійна освіта.* 2017. №1. С. 103-112.
22. Всеукраїнська учнівська Інтернет-олімпіада з географії у 2024/2025 навчальному році. **URL:** <https://kristti.com.ua/vseukrayinska-uchnivska-internet-olimpiada-z-geografiyi-u-2024-2025-navchalnomu-rotsi> (дата звернення 22.03.2025)
23. Всеукраїнська учнівська олімпіада з географії: корисний досвід і яскраві враження. **URL:** <https://www.ippo.dn.ua/novyny-afisha/novyny/2024/vseukrajinska-uchnivska-olimpiada-z-geografiji-korisnij-dosvid-i-yaskravi-vrazhennya> (дата звернення 15.03.2025)
24. Войтенко В. М. Творчий потенціал контролю знань та вмінь учнів. Сучасні інформаційні технології в навчальному процесі. *Збірник наукових праць.* Київ: НПУ, 2019. С.207-215.
25. Гаврілова Л. Класифікація лекційних презентацій та вимоги до них. *Вісник.* Львів. 2020. № 50. С.14-25.
26. Гаврюшенко Г. Загальні аспекти підготовки учнів до географічних олімпіад. *Педагогічні науки.* Вип. 3. Бердянськ: БДПУ, 2020. С. 143-151

27. Генкал С. Організація продуктивного навчання як засобу формування біологічної компетентності учнів профільних класів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021, № 2 (106). С.67-77.
28. Географічні олімпіади як одна з форм позакласної роботи з географії. **URL:** <https://vseosvita.ua/library/geograficni-olimpiadi-ak-odna-z-form-pozaklasnoi-roboti-z-geografii-29549.html> (дата звернення 14.03.2025)
29. Географічні олімпіади та конкурси. **URL:** <http://www.geograf.com.ua/competitions> (дата звернення 18.03.2025)
30. Глузман О. В. Базові компетентності: сутність та значення в життєвому успіху особистості. *Педагогіка і психологія: Вісник НАПН України*. 2018. №2. С. 51-60.
31. Головань М. С. Компетенція та компетентність: порівняльний аналіз понять. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2017. №8. С. 224- 233
32. Гонтар Д. Цифрові технології у навчанні географії: традиційні методики та дистанційні виклики сьогодення. *Ціннісні орієнтири в сучасній освіті: теоретичний аналіз та практичний досвід: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 10 листопада 2022 р.)*. Дніпро: КЗВО «ДАНУ» ДОР», 2022. С. 52-57.
33. Горенко Т. В. Відбір та підготовка обдарованих дітей до участі в олімпіадах з географії. *Як підготувати учнів до участі в олімпіадах та турнірах: Методичний посібник*. Черкаси: Видавництво ЧОПОПП ЧОР, 2016. 72 с.
34. Готуємося до олімпіад з географії: завдання минулих років, література для підготовки. **URL:** https://znayshov.com/News/Details/hotuiemosia_do_olimpiad_z_heohrafiiv_dannia_mynulykh_rokiv_literatura_dlia_pidhotovky (дата звернення 12.03.2025)
35. Грицай Н. Б. Дослідження рівнів сформованості пізнавальних дій учнів у позакласній роботі з біології. *Наукові записки Національного університету*

- "Острозька академія". Сер.: Психологія і педагогіка. 2010. Вип. 14. С. 108-119.
36. Гущина Н. І., Орлова Т. Г., Кондратова Л. Г. Нова українська школа: організація позаурочної діяльності в початковій школі на засадах партнерської взаємодії учасників освітнього процесу : навч.-метод. посіб. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2021. 160 с.
37. Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти. **URL:** www.mon.gov.ua (дата звернення 25.03.2025)
38. Жемеров О. О. Завдання для олімпіад, конкурсів, змагань. *Географія. 6-11 класи. Х.* : ВГ «Основа», 2020. –192 с.
39. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13.05.1999 № 651-XIV **URL:** <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/651-14> (дата звернення: 24.03.2025)
40. Закон України «Про освіту»: **URL:** <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> (дата звернення: 04.03.2025)
41. Зелений П. О. Проектно-задачний підхід в практиці екологічних факультативів обдарованих учнів старшої школи та результативність його застосування. *Молодий вчений*. 2018. №5 (1). С. 42-45.
42. Іванова О. Ю. Педагогічні умови забезпечення якості освіти старшокласників ліцею в особистісно-орієнтованій системі навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09. Криворізький держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2018. 22 с.
43. Карнаухова А. В., Самченко І. В. Психолого-педагогічні особливості розвитку пізнавальних інтересів учнів у процесі початкової школи. *Молодий вчений*. 2018. № 4 (56). С. 279-283.
44. Касіяник І. П., Мисько В. З. Методика навчання географії (теоретичний аспект). Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута»», 2017. 214 с.
45. Касянова Г. В. Розвиток пізнавальних інтересів і здібностей учнів на уроках фізики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2017. Вип. 59. С. 56-61.

- 46.Кизенко В. І. Варіативний компонент змісту освіти в основній і старшій школі: теорія і практика. Київ: ВД «Слово», 2018. 405 с.
- 47.Коваль В. І. IGEO (THE INTERNATIONAL GEOGRAPHY OLYMPIAD) як відображення сучасних тенденцій розвитку географічної освіти. Як підготувати учнів до участі в олімпіадах та турнірах: *Методичний посібник*. Черкаси: Видавництво ЧОПОПП ЧОР, 2016. 72 с.
- 48.Концепція «Нова українська школа». **URL:** <https://mon.gov.ua/ua/tag/novaukrainska-shkola> (дата звернення: 18.03.2025).
- 49.Компетентнісний підхід до навчання учнів на уроках біології та екології відповідно до вимог Нової української школи: методичні рекомендації. Уклад. М.В. Кісільова; за ред. І.В. Удовиченко. Суми: НВВ КЗ СОППО, 2021. 62 с.
- 50.Левківський М. В. Нові навчальні технології. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир. 2019. № 3. С. 14–18
- 51.Методичні рекомендації щодо організації підготовки до олімпіади з географії. **URL:** https://docs.google.com/document/d/1hdB6aD3wgVYWMEf_SIoR3Wb86QSEBNl-/edit?tab=t. (дата звернення 22.03.2025)
- 52.Набока Б. Пізнавальна діяльність як основа розвитку особистості учня. Наукові записки. **URL:** <https://core.ac.uk/download/pdf/83099927.pdf>. (дата звернення 28.02.2025)
- 53.Назаренко Т. Г. Методика навчання географії України в загально-освітніх навчальних закладах: ВГ «Основа», 2016. 112 с.
- 54.Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. **URL:** <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення 21.03.2025)
- 55.Нова українська школа. Стратегія розвитку особистості: *збірник тез доповідей II Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції* (15 лютого 2021 р., Мукачєво) / за заг. ред. Г. В. Товканець. Мукачєво: Вид-во МДУ, 2021. 171 с.

- 56.Олімпіада з географії. **URL:** <https://naurok.ua/student/event/geography-11>
(дата звернення 22.02.2025)
- 57.Підготовка до олімпіади з географії. **URL:**
<https://vseosvita.ua/library/pidgotovka-do-olimpiadi-z-geografii-283376.html>
(дата звернення 17.03.2025)
- 58.Поліщук В. М. Вікова і педагогічна психологія: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2020. 352 с.
- 59.Попов В.Д., Бартош Є.М. Географічні олімпіадні завдання з відповідями та розв'язками. *Навчальний посібник*. Автори-упорядники: В.Д. Попов, Є.М. Бартош. Суми: РВВ СОІППО, 2012. 136 с.
- 60.Про проведення IV (фінальних) етапів Всеукраїнських учнівських олімпіад з навчальних предметів у 2024/2025 н.р. **URL:**
https://znayshov.com/News/Details/pro_provedennia_iv_etapiv_vseukrainskykh_uchnivskykh_olimpiad_u_2024_2025_nr (дата звернення 16.03.2025)
- 61.Розвиток інтелектуальних умінь і творчих здібностей учнів та студентів у процесі навчання дисциплін природничо-математичного циклу «ІТМ*плюс-2022 Форум молодих дослідників»: матеріали III Всеукраїнської науково-методичної інтернет-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (18 листопада 2022 р., м. Суми). Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. 152 с.
- 62.Светлова Т. В. Організація, проведення, результати II, III, IV етапів Всеукраїнської учнівської олімпіади з математики (2019-2020 н.р., Сумська область): інформаційно-аналітичний бюлетень. укл. Т.В. Светлова; за ред. І.В. Удовиченко. Суми: НВВ КЗ СОІППО. 2020. 68 с.
- 63.Соколенко Л., Бойко Ю., Танасійчук Ю. Вища освіта України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: аналіз сучасних підходів до методики викладання. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 2(16). **URL:** [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1\(15\)-385-396](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-1(15)-385-396) (дата звернення 22.03.2025)

64. Шкіцька І. Активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів в умовах інформаційного суспільства: проблеми та шляхи їх вирішення. *Protection of children's rights from a legal, pedagogical and psychological perspective: monograph*. Red. Jacek Mrozek, Oksana Homotiuk, Oksana Koval. Elk: Centre for Eastern Europe Research UWM in Olsztyn, 2021.

АНКЕТА

для учнів

1. Оберіть один з природничих предметів, який викликає у вас найбільший інтерес.
А) Біологія; Б) Географія; В) Фізика; Г) Хімія.
2. Яке у вас ставлення до природничих предметів?
А) Позитивне;
Б) Нормальне;
В) Як до яких;
Г) Негативне;
Д) Не знаю.
3. Чи бажаєте ви поглиблено вивчати природничі предмети?
А) Так; Б) Ні; В) Не знаю.
4. Вкажіть, чи маєте ви вдома додаткову географічну літературу?
А) Так; Б) Ні.
5. Як ви вважаєте, ваша професія пов'язана з географією?
А) Так; Б) Ні; В) Не знаю.
6. Що найбільше вам подобається на уроках географії?
А) Лабораторні та практичні роботи;
Б) Досліди;
В) Робота з живими об'єктами;
Г) Робота з картами;
Д) Інше.
7. Які позаурочні заходи проводяться у вашому навчальному закладі?
А) Тижні географії; Б) Вікторини; В) Конкурси; Г) Не знаю.
8. Чи брали ви безпосередню участь у позаурочних заходах?
А) Так; Б) Ні.

АНКЕТА для учнів

1. Оберіть ваш клас:
А) 6; Б) 7; В) 8; Г) 9.
2. Читання додаткової географічної літератури:
А) Не читаю додаткової географічної літератури – 0 балів;
Б) Читаю лише художню географічну літературу – 1 бал;
В) Читаю наукову та науково-популярну географічну літературу – 2 бали.
3. Проведення спостережень за рослинами та тваринами:
А) Зовсім не проводжу – 0 балів;
Б) Проводжу тільки за завданням (під керівництвом) учителя – 1 бал;
В) Самостійно проводжу спостереження – 2 бали;
4. Ведення щоденника спостережень:
А) Не веду щоденника спостережень – 0 балів;
Б) Роблю записи в щоденник спостережень тільки після вказівки (нагадування) вчителя – 1 бал;
В) Самостійно й систематично веду щоденник спостережень – 2 бали.
5. Випуск географічної стінгазети:
А) Не беру участі в оформленні стінгазети – 0 балів;
Б) Готую стінгазети лише за завданнями вчителя – 1 бал;
В) Самостійно шукаю матеріали для стінгазети й оформляю її – 2 бали.
6. Підготовка повідомлень і рефератів географічного спрямування:
А) Не готую повідомлення та реферати – 0 балів;
Б) Готую невеличкі повідомлення за завданням учителя – 1 бал;
В) Самостійно готую повідомлення та реферати – 2 бали.
7. Участь у географічних іграх:
А) Не беру участі в географічних іграх – 0 балів;
Б) Беру участь в окремих географічних іграх – 1 бал;
В) Постійно беру активну участь у географічних іграх – 2 бали.

АНКЕТА

для вчителів

1. Вкажіть Ваш стаж роботи:

А) 1 – 5 років; Б) 5 – 10 років; В) 10 і більше.

2. Вкажіть, як часто Ви проводите роботу для підвищення пізнавальної діяльності учнів:

А) 1 – 2 рази на рік;

Б) Щомісяця;

В) 1 – 4 рази на місяць

Г) Щоденно під час канікул;

Д) Немає відповіді.

3. Які засоби активізації пізнавальної діяльності учнів Ви використовуєте?

А) Проблемне запитання;

Б) Індивідуальне завдання;

В) Робота в групах;

Г) Творче завдання;

Д) Інтерактивні методи;

Е) Ігри;

Є) Інше.

4. Які можливості надає навчальна робота в активізації пізнавальної діяльності учнів?

5. Вкажіть ставлення учнів до роботи з географії:

А) Позитивно, активно беруть участь;

Б) Нейтрально;

В) Негативно, неохоче беруть участь;

Г) По-різному.

6. Що з нижчепереліченого викликає в учнів найбільший інтерес до географії?

А) Експедиції; Б) Ігри; В) Вечори; Г) Конкурси; Д) Інше.

План тижня географії та біології

День тижня	Зміст заходу
<i>Понеділок</i>	<p style="text-align: center;"><i>Початок тижня географії та біології в школі</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Тематична лінійка. 2. Ознайомлення з планом проведення тижня географії 3. Виховні години: «Рятуймо Землю – нашу домівку» (6–9 класи) 4. Конкурс малюнків «Земля – наш спільний дім» (екологічне спрямування) (8–9 класи) 5. Конкурс учнівських малюнків «Природа очима учнів» 6. Конкурс кросвордів «Столиці Європи» (7 класи)
<i>Вівторок</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. «Ми і світ природи» (9-А клас). 2. Віртуальна подорож національними парками України (8-9 класи) 3. Конкурс знавців географії України 4. Фотоконкурс «Природа в об'єктиві» (6–7 класи). 4. «Геоекологічна ситуація в Україні» (позакласний захід у 8-А класі).
<i>Середа</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Виставка літератури в бібліотеці. Ознайомлення з новинками (6–11 класи) 2. Заочна мандрівка «У світі цікавого» (6 класи) 3. Географічний практикум «Розв'язування географічних задач» (6-9 кл.) 4. Виховний захід на тему «Смарагдова краса України» (9-А клас). 5. Перегляд фільму «Дім», що заборонений в 36 країнах (10-11 класи).

<i>Четвер</i>	<ol style="list-style-type: none">1. Виставка-конкурс газет і рефератів на екологічну тематику (9–11 класи).2. Ділова гра «Прогноз погоди на найближчі три дні» (6-8 класи)3. Природничо-народознавчий вечір «Птахи на крилах весну принесли» (7–А клас).4. Інформація для всіх «Географічні рекорди світу».
<i>П'ятниця</i>	<ol style="list-style-type: none">1. Екологічне свято «Голос Землі» (8–11 класи). У програмі: виступ екологічної бригади, інсценівка «Ріпка», еко-мода, пісні, вірші, реклама.2. Географічний диктант (6-7 класи).3. Підведення підсумків тижня географії.4. Визначення переможців конкурсів.

Оголошення

УВАГА! УВАГА! ТИЖДЕНЬ ГЕОГРАФІЇ В ШКОЛІ!

- 1. Запрошуємо всіх, хто захоплюється географією, долучитися до інтелектуальних змагань.*
- 2. У шкільній книгозбірні на вас чекає тематична виставка географічних видань.*
- 3. Покажіть свою творчість - створіть яскравий плакат на географічну тематику.*
- 4. Спробуйте свої сили у розгадуванні та складанні кросвордів, ребусів та вікторин.*
- 5. Не пропустіть зустрічі з фахівцями та цікавими співрозмовниками.*
- 6. Художники, проявіть свій талант у малюнках, присвячених географії!*
- 7. Актори, продемонструйте свої здібності під час географічних вечорів.*

Бажаємо захопливого тижня географії!